

ภาคที่ 2

วัฒนธรรม

บทที่ 2
วัฒนธรรม

บทที่ 2 : วัฒนธรรม

แนวการศึกษาวัฒนธรรม	31
- วัฒนธรรม : วิศวกรรมทางสังคม	33
- ลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรม	34
- วัฒนธรรมในฐานะเป็นศาสตร์หนึ่ง	37
- วัฒนธรรมตายน้ำแห่งสังคมศาสตร์	40
- วัฒนธรรมตายน้ำแห่งปัทสถาน	42
วิถีชาวบ้าน	42
จารีต	42
กฎหมาย	42
ค่านิยม	43
สถาบัน	43
- วัฒนธรรมตามความเข้าใจที่ยอมรับกันทั่วไป	44
: วัฒนธรรมตามความเข้าใจทั่วไป	44
: เกณฑ์ทางสังคมศาสตร์	45
- วัฒนธรรม : ความหมายที่หลากหลาย	49
- นิยามวัฒนธรรม	51
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	52
ความหมายทั่วไป	56
ความหมายเชิงปฏิบัติการ	56
ทัศนะของเสรีโยโกเศศหรือพระยาอนุนามานราชชน	58
ทัศนะของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	68
ทัศนะของ Edward B. Reuter	61
- องค์ประกอบของวัฒนธรรมในแง่สังคมไทย	63

บทที่ ๒ วัฒนธรรม

แนวการศึกษาวัฒนธรรม

ในการศึกษาเรื่อง วัฒนธรรม ตามกระบวนการวิชา AN 459 นี้ถือว่าเป็นการศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเรา สังคมที่เราทุกคนต้องอยู่ร่วมกัน และต้องผูกพันอยู่ด้วย ซึ่งอยู่รอบตัวเราแวดล้อมตัวเรา เป็นผลผลิตจากคนในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งเราต้องเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ก่อนอื่นขอทำความเข้าใจเสียก่อนก็คือ ในการทำคำบรรยายเรื่องวัฒนธรรมนี้ อาจทำความเข้าใจให้กับผู้ศึกษาบ้าง เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่กว้างขวาง และละเอียดอ่อนมีความหลากหลายในแต่ละสังคม ทั้งยังอาจสร้างความไขว้เขว และความยุ่งยากให้เกิดขึ้นได้ เพื่อความสะดวกและตัดปัญหายุ่งยากที่อาจจะเกิดขึ้นจากการศึกษาเรื่องวัฒนธรรม ในการจัดทำคำบรรยายนี้ จึงขอแยกเป็น 3 ภาค ด้วยกัน คือ

ภาคที่ ๑ ว่าด้วยวัฒนธรรมล้วน ๆ หรือวัฒนธรรมบริสุทธิ์โดยเฉพาะ อันเป็นวัฒนธรรมสากล ที่ยังไม่มีการแยกออกเป็นสาขาต่าง ๆ ตามความจำเป็นของมนุษย์ อันเป็นการยอมรับกันทั่วไปโดยส่วนรวมในกลุ่มต่าง ๆ ทั้งยังเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นวัฒนธรรมสากล

ภาคที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมไทย เพื่อให้เห็นภาพรวมของสังคมไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ทั้งที่เป็นเมืองหลวงและชนบท

ภาคที่ ๓ว่าด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย อันเป็นวัฒนธรรมย่อยหรืออนุวัฒนธรรม อันถือว่าเป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม เฉพาะพวกตามเผ่าพันธุ์มนุษย์ในท้องถิ่นนั้น ๆ อันมีอยู่ประจำท้องถิ่น เฉพาะที่ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นด้านคติชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน

เมื่อแยกให้เห็นความแตกต่างเช่นนี้แล้ว จะทำให้การศึกษาดูง่ายขึ้น และสามารถจำแนกออกไปได้ว่า อันใดคือวัฒนธรรมสากล อันใดคือ วัฒนธรรมไทย และอันใด คือ วัฒนธรรมท้องถิ่น

ตามหลักการแล้ว วัฒนธรรมถือว่าเป็นวิถีชีวิตเป็นผลผลิตที่ปรากฏทางพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เป็นผลเบ็ดเสร็จจากการสร้างสรรค์ทางพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ กันออกไปตามสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิศาสตร์ ดังนั้น สภาพแวดล้อมหรือสภาพภูมิศาสตร์จึงเป็นตัวการสำคัญที่กำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมา ทำให้คนในสังคมมีการแสดงออกทางพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่เราเรียกกันว่า "วัฒนธรรม" อันเป็นผลผลิตทางพฤติกรรมของมนุษย์ดังกล่าวแล้ว

มนุษย์เรานั้นผิดกับสัตว์ประเภทอื่น เพราะรู้จักเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงหรือประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ให้มีรูปแบบและลักษณะแปลกใหม่ หรือให้ดีกว่าของเดิม อันเป็นวิวัฒนาการเพื่อความเจริญในวิถีชีวิตของคนคือให้อยู่ดีกินดี มีความผาสุก รู้จักจัดขีดเกลาลสิ่งที่ไม่ดี ซึ่งมีดองอยู่ในสันดานให้พ้นไปจากจิตใจโดยลำดับ (พระยาอนุমানราชธนะ, ๒๔๙๖, น.๑-๒) อันเป็นการรู้จักวิถีชีวิตของตนเองและนำวิถีชีวิตให้ฝ่าฝืนในสิ่งที่ตั้งามตลอดไป

ความจริงแล้ววัฒนธรรมนั้นเป็นรูปแบบทางพฤติกรรมอันเป็นวงเวียนของวิถีชีวิตหรือวัฏจักรของวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ที่สังคมกำหนดขึ้นมาใช้กับมนุษย์ตามหน้าที่ในสังคม ที่ทุกคนต้องเกี่ยวข้องด้วย ตั้งแต่เกิดถึงตาย ในช่วงชีวิตนี้ มนุษย์จะมีรูปแบบทางพฤติกรรมที่แสดงออกมาต่าง ๆ กันตามสภาพแวดล้อมและความจำเป็นที่นำมาใช้ให้เหมาะสมกับเพศ วัย และตามกาลเวลา เช่น การที่ชายหญิงจะอยู่ร่วมเป็นสามีภรรยากันนั้น ควรจะปฏิบัติอย่างไร จึงจะไม่ถูกสังคมตำหนิ และเป็นที่ยอมรับกันของสังคม การสร้างที่อยู่อาศัย ควรจะปฏิบัติอย่างไรจึงจะอยู่อย่างมีความสุขและความเจริญรุ่งเรือง ตลอดจนการปฏิบัติต่อคนตายควรจะทำอย่างไร เป็นต้น ดังนั้น วัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับสังคมมนุษย์ ทั้งที่เจริญแล้วและด้อยความเจริญ จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ศึกษาในการที่จะกำหนดแน่ชัดลงไปว่า วัฒนธรรมนั้นมีเรื่องอะไรที่จะต้องศึกษาบ้าง และแต่ละเรื่องเหล่านั้น ได้มีการกำหนดหัวข้อไว้อย่างไร มีความเป็นมาและสำคัญมากน้อยเพียงใด ในที่นี้จึงขอกำหนดแนวการศึกษาวัฒนธรรมออก

มาในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีปรากฏในสังคมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมมักพบเห็นกันอยู่เสมอ ส่วนมากมักไม่ค่อยได้ใส่ใจหรือให้ความสนใจมากนัก วัฒนธรรมส่วนใหญ่จึงมักเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคม โดยมีการแสดงออกทางพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ อยู่เสมอ แต่ผู้แสดงมักคิดว่าเป็นการแสดงออกที่เป็นไปตามธรรมชาติ คือ การแสดงออกตามปกติทั่วไปที่ทุกคนสามารถแสดงออกได้ และมักจะเข้าใจว่า วัฒนธรรมนั้นมักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา หรือเป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากศาสนาที่ปรากฏในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณี เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้เข้าใจว่า การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนบางกลุ่มบางพวกเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่เคร่งครัดทางศาสนา หรือพวกที่เกี่ยวข้องกับศาสนา จากแนวคิดดังกล่าวนี้เอง การทำความเข้าใจจึงเป็นเรื่องที่ถูกละเลย เพราะคิดเสียว่าไม่ใช่เรื่องหรือเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับคนจึงทำให้มีการละเลยการทำความเข้าใจวัฒนธรรมขึ้น

ตามหลักทั่วไปการศึกษาเรื่องวัฒนธรรม เป็นเรื่องของทุกคนที่ต้องทำต้องประพฤติปฏิบัติต้องศึกษาเนื่องจากเป็นเรื่องของทุกคนที่ต้องทำความเข้าใจหลักประพฤติปฏิบัติประจำสังคมที่ทุกคนต้องเกี่ยวข้องด้วยจึงทำเป็นที่จะต้องรู้เรื่องและเข้าใจเพราะทุกคนต้องเกี่ยวข้องอยู่ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้วัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทุกคน เป็นเรื่องที่คุณต้องศึกษา และทำความเข้าใจดังกล่าว

วัฒนธรรม:วิศวกรรมทางสังคม (Social engineering)

๑. ความรู้

วัฒนธรรมเป็นคำที่กินความกว้างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมที่เกิดจากไตรทวารคือ กาย วาจา ใจ คือการทำ พูด คิดและรวมไปถึงผลของการทำ พูด คิด ด้วยตามความเข้าใจที่ยอมรับกันทั่วไป ส่วนใหญ่มักจะมุ่งไปทางด้านกายภาพ คือ สิ่งที่สามารถมองเห็นได้ในมิติต่าง ๆ ซึ่งปรากฏตามขนาดและปริมาณในรูปของคุณลักษณะ เช่น ความสวย ความงาม อันปรากฏในรูปของการจัดสีสรรจากภาพเขียน การจัดตกแต่งประดับประดาดอกไม้ เป็นต้น สิ่งที่ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นให้เข้ารูปเข้ารอย เป็นรูปเป็นร่างที่มีความสวยงามสมบูรณ์ขึ้น เช่น ปราสาทหิน ปราสาทราชวัง เป็นต้น ตลอดจนสิ่งที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่บางสิ่งบางอย่าง ซึ่งส่วนใหญ่ก็ยอมรับกันว่าเป็นผลมาจากจิตความเชื่อ

ทางศาสนาที่ปรากฏออกมาทางพฤติกรรมบางรูปแบบ เช่น ปรากฏในรูปของจารีตประเพณี ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นต้น เหล่านี้ต่างล้วนเป็นผลที่เกิดจากความคิดและการกระทำของ มนุษย์จึงเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นวัฒนธรรมตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไป

การที่มนุษย์เราสามารถสร้างและประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ มาใช้ในสังคมเพื่อ วัตถุประสงค์และสนองความต้องการที่ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การประดิษฐ์รถยนต์ขึ้น มาใช้ การสร้างสิ่งของเครื่องใช้ในสำนักงาน การมีโต๊ะเก้าอี้ใช้เพื่อความสะดวกสบายในการ ศึกษาเล่าเรียน การสร้างที่อยู่อาศัย เป็นต้น อันเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตของคนใน สังคมเหล่านี้ หากว่าไปแล้ว จัดเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้นเพราะเป็นผลจากการประดิษฐ์คิดค้นของ มนุษย์ เพื่อสนองความต้องการของสังคมเอง ซึ่งทางสังคมวิทยา เรียกการประดิษฐ์คิดค้น เหล่านี้ว่า "วิศวกรรมทางสังคม - Social engineering" อันเป็นผลสัมฤทธิ์จากความสามารถ ทางสมองของมนุษย์อันเป็นผลิตผลของมนุษย์ ดังนั้น การที่มนุษย์รู้จักคิดค้นสร้างสรรสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาสนองความประสงค์ของตนก็ดี ของสังคมก็ดีในรูปของรูปธรรมหรือกายภาพก็ดีในรูป ของนามธรรมก็ดี ต่างล้วนจัดเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น

๒. ลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรม

เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่เรียกว่า "สัตว์สังคม" มีการดำเนินชีวิตและสภาพความเป็นอยู่แตกต่างจากสัตว์ทุกประเภทเมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์จึง ได้สร้างรูปแบบแห่งวิถีชีวิตของตนขึ้นมา โดยมีรูปแบบที่มีลักษณะความเป็นไปต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของตนเองโดยเฉพาะ ไม่ทั่วไปสำหรับสัตว์ประเภทอื่น เช่นการรู้จัก สร้างที่อยู่อาศัย การรู้จักทำเครื่องมือในการประกอบอาชีพ การรู้จักแสวงหาอาหาร และ ถนอมอาหาร ตลอดจนการรู้จักสร้างสื่อในการติดต่อทำความเข้าใจกันและกันเป็นต้น การ แสดงออกตามลักษณะเหล่านี้ ถือว่าเป็นการแสดงออกอันเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในสังคมนั้นๆ การแสดงออกของมนุษย์อันทำให้เข้าใจความหมายกันนั้นในทางสังคมศาสตร์ เรียกว่า พฤติ กรรม ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมที่ปกปิด เช่น การคิด การนับถือศาสนา การวางโครงการในใจ เป็นต้นและพฤติกรรมที่เปิดเผย เช่น การรับประทานอาหาร การแต่งกาย การขับรถ เป็นต้น

พฤติกรรมของมนุษย์นั้น เป็นการกระทำในทำนองหนึ่งในสถานการณ์หนึ่ง

(พลธ. ๒๕๒๔, น. ๓๘) เมื่อประสบและสนใจ จึงเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ คือเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยการสะสมและรับรู้การแสดงออกทางพฤติกรรมนั้นๆ ดังนั้น พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทางสังคมศาสตร์ท่านเรียกว่า "วัฒนธรรม" อันเป็นชื่อรวมสำหรับแบบอย่างทางพฤติกรรมทั้งหลายที่ได้มาทางสังคม และถ่ายทอดกันไปทางสังคมโดยอาศัยสัญลักษณ์ วัฒนธรรมจึงเป็นชื่อสำหรับสัมฤทธิ์ผลที่เด่นชัดทั้งหมดของกลุ่มมนุษย์ รวมถึงทั้งหลายเหล่านี้ เช่น ภาษา การทำเครื่องมือ อุตสาหกรรม ศิลปะ วิทยาศาสตร์ กฎหมาย การปกครอง ศิลปกรรม และศาสนา กับรวมถึงอุปกรณ์ที่เป็นวัตถุ หรือสิ่งประดิษฐ์ซึ่งแสดงรูปแบบแห่งสัมฤทธิ์ผลทางวัฒนธรรมและทำให้ลักษณะวัฒนธรรมทางปัญญาสามารถยังผลเป็นประโยชน์ใช้สอยได้ เช่น อาคาร เครื่องมือ เครื่องจักรกล เครื่องมือสื่อสาร ศิลปวัตถุ เป็นต้น (พลธ., ๒๕๒๔, น. ๑๐๑) อันเป็นเครื่องแสดงออกให้ปรากฏทั่วไปว่าวัฒนธรรม ซึ่งทางสังคมศาสตร์ถือว่าเป็นพฤติกรรมนั้นก็คือ วิถีชีวิตทั้งหมดของสังคมนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์จึงมีการแสดงออกทางพฤติกรรมในรูปของวัฒนธรรม ๒ ทางด้วยกัน คือ

ก. การแสดงออกทางวัฒนธรรมในรูปของกายภาพที่ปรากฏออกมาภายนอก

อันสามารถมองเห็นได้ในรูปของชนบทรรมนิยม จารีตประเพณี ซึ่งเรามักจะอ้างกันว่า วัฒนธรรมที่ปรากฏในรูปนี้ มักได้รับอิทธิพลจากศาสนาบ้าง จากการสร้างสรรค์ตามจินตนาการบ้าง จากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมบ้าง เป็นต้น ซึ่งความจริงแล้วไม่ใช่ทางศาสนาจินตนาการหรืออิทธิพลของสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ที่หลากหลายออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมชาติแวดล้อมอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีผลของวัฒนธรรม อันได้แก่ ผลิตผลจากวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏในรูปของสิ่งของต่าง ๆ ที่มนุษย์ ประดิษฐ์สร้างขึ้นมาสนองความประสงค์ของมนุษย์เอง ดังกรณี การสร้างอาคารที่อยู่อาศัย การประดิษฐ์สิ่งของต่าง ๆ การรู้จักทำเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ตลอดจนการออกกฎหมายมาใช้บังคับสังคม เป็นต้น ปรากฏการณ์ที่มีลักษณะเช่นนี้ทางสังคมวิทยาเรียกว่า พฤติกรรมเปิดเผย

ข. ปรากฏการณ์ที่มีอยู่ภายในจิตใจของมนุษย์เอง อันเป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่

ภายในจิตใจของมนุษย์แต่ละคน อันใคร ๆ ไม่สามารถจะรู้จะเข้าใจได้ ดังกรณีการนับถือศาสนา การวางโครงการในใจ การมีมโนภาพเกี่ยวกับสังคม เป็นต้น ปรากฏการณ์ทางพฤติกรรม

กรรมตามลักษณะนี้ มีลักษณะความเป็นนามธรรมไม่ปรากฏให้เห็นได้ด้วยตา มักเรียกว่า พฤติกรรมปกปิด

วัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่งซึ่งมีลักษณะทั่วไปที่พอจะสรุปเป็นแนวศึกษาและทำความเข้าใจในเบื้องต้นสัก ๒ - ๓ ประการก่อน ดังนี้

๑. วัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ที่มีอยู่ประจำสังคมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เป็นเอกลักษณ์ทางสังคมของสังคมแต่ละสังคม อันเป็นเครื่องแสดงให้เห็นประจักษ์ในรูปของการแสดงออกให้ปรากฏโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทางสังคมศาสตร์เราเรียกว่า "พฤติกรรม"

๒. การแสดงออกดังกล่าวนี้เป็นมรดกหรือผลสืบทอดกันต่อ ๆ มาเรื่อย ๆ แบบลูกโซ่ โดยมีสังคมเป็นตัวรองรับ หรือเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมนั้น ๆ

๓. ในการมองวัฒนธรรม เรามักจะมองกันที่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ในรูปของความสวยงาม รูปทรง การแสดงออก เป็นต้น

เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อการศึกษา ควรจะทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมก่อนว่า วัฒนธรรมนั้นคืออะไร มีรูปแบบและขอบเขตอย่างไร

จากลักษณะบางประการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญประการหนึ่งของสังคม เพราะเป็นเรื่องของการทำความเข้าใจกับคนอื่น โดยการแสดงออกทางพฤติกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ของสังคมที่เป็นเครื่องบ่งบอกให้รู้เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และสังคมของคน รูปแบบการแสดงออก ตลอดจนสัญลักษณ์ที่แสดงออกในรูปของภาษา อันเป็นสื่อทำให้เข้าใจกัน เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็สังคมที่มีวัฒนธรรมเดียวกันก็ตามต่างวัฒนธรรมกันก็ตาม นับว่าเป็นเรื่องทีทุกคนในสังคมต้องทำความเข้าใจและเกี่ยวข้องด้วย มนุษย์อยู่ในสังคมเดียวกันก็ดี ต่างสังคมกันก็ดี การติดต่อกันด้วยอุปกรณ์ต่างๆ ทีสามารถจะสื่อสารทำความเข้าใจกันได้ ก็ต้องมีรูปแบบทางพฤติกรรมที่เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารทำความเข้าใจกัน พฤติกรรมการติดต่อสื่อสาร ทำความเข้าใจกันนี้ก็คือ ผลของพฤติกรรมที่ปรากฏในรูปแบบต่างๆ ก็ดี ทางสังคมศาสตร์เรียกว่า วัฒนธรรม

มนุษย์ยกย่องตนเองว่าเป็นสัตว์ที่ประเสริฐกว่าสัตว์ทุกประเภท เพราะถือว่า มนุษย์นั้นมีสำนึกนำที่ สามารถช่วยให้มีสภาพชีวิตหรือวิถีแห่งการดำรงชีพผิดแตกต่างจาก สัตว์ประเภทอื่นๆ มีกติกา ระเบียบกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิต มีสภาพความเป็นอยู่ที่เป็น แบบแผนอันเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้น ๆ การสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาสนองความ ประสงค์ของตน ๆ กติ การมีแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิตที่ดี การมีความรู้สึกนึกคิดที่เป็น สำนึกนำที่ดี เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จัดเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม ที่ ทุกคนที่อยู่รวมกัน จะต้องประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในแนวเดียวกัน การประพฤติปฏิบัติดัง กล่าวนั้น เป็นพฤติกรรมของคนในสังคม ที่ทุกคนในสังคมนั้น ๆ จะต้องประพฤติปฏิบัติร่วม กัน มีความเป็นเอกภาพ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เหล่านี้เรียกว่า วัฒนธรรมเป็นการปลูกฝัง พฤติกรรมอันเป็นที่ยอมรับกันในสังคม เพื่อให้สมาชิกสังคมประพฤติปฏิบัติในการดำรงชีวิต ของคนในแต่ละสังคมจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันบ้าง ผิดแผกแตกต่างกันไปบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ สภาพแวดล้อมและการยอมรับกันในแต่ละสังคม อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมนั้น จัดเป็นแบบอย่าง แห่งการดำเนินชีวิต ที่ถือว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งของทุกสังคมที่สมาชิกสังคมทุกคนต้องยอมรับ และประพฤติปฏิบัติตามดังกล่าวแล้ว

๓. วัฒนธรรมในฐานะเป็นศาสตร์หนึ่ง

ตามที่เข้าใจกันทั่วไป เกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมนั้น หากจะว่าไปแล้วดูไม่มีความลึกซึ้งอะไรมากนัก เราทราบกันแล้วว่า คำ "วัฒนธรรม" หรือ "วัฒนธรรม" แปลว่า "เจริญงอกงาม" "เติบโต" วัฒนธรรมนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นความเจริญงอกงามเติบโต วัฒนธรรมของชาติก็คือสิ่งซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามใหญ่หลวงของชาติ (วิจิตวาทการ, ๒๕๑๖, น. ๑) อันเป็นเครื่องบ่งบอกให้รู้ว่า คนในชาตินั้น ๆ มีความเป็นอยู่และมีการแสดงออกอย่างไร อันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ดังนั้นเรื่องวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องของการแสดงออกถึงความเจริญงอกงามเติบโต อันมีอยู่ในสังคมนั้นเอง แต่จะอย่างไรก็ดี การที่เราต้องมารู้เรื่องวัฒนธรรมนั้นจัดเป็นวิธีการหนึ่งในการศึกษาวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เอง อันจะทำให้รู้ให้เข้าใจความเป็นไปของของบุคคลก่อนๆ ซึ่งควรใช้เป็นแนวการศึกษาค้นคว้าด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ในปัจจุบันอีกด้วย

จากที่กล่าวมาแต่ต้น จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมนั้น เรามักจะมองกันที่ผลจากการแสดงออกของมันเอง นั่นคือสิ่งที่ปรากฏออกมาภายนอกให้เราได้เห็นทางคุณภาพ อันเป็นเหตุทำให้สามารถรู้ได้ว่าเป็นเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ใด ซึ่งอาจทราบได้จากการแสดงออกให้ปรากฏนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้จะขอสรุปลักษณะของวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังนี้

๑. วัฒนธรรมเป็นสัญลักษณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งของมนุษย์ และเป็นเอกลักษณ์ทางสังคมของสังคมแต่ละสังคม เป็นเครื่องแสดงให้เห็นประจักษ์ในรูปของการแสดงออกให้ปรากฏโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทางสังคมศาสตร์เรียกว่า "พฤติกรรม" (ส. = พฤติ + กรม., บ. = วุติ + กम्म)

๒. ในการทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่ทุกคนต้องสนใจ เพราะถือว่าวัฒนธรรมนั้น เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้นั้นอาจได้มาโดยวิธีการต่าง ๆ คือ

๒.๑ การได้รับโดยทางอ้อม ซึ่งมักปรากฏในรูปของการสังเกต การลอกเลียนแบบ การจำลองกระทำทางของผู้อื่น เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับจากคนที่อยู่ใกล้ชิดแล้วขยายตัวออกไปยังคนที่ห่างไกลกันออกไป แม้จะเป็นวิธีการได้รับจากสิ่งต่าง ๆ ก็ดี นิทรรศการต่าง ๆ ก็ดี ต่างล้วนถือว่าเป็นการได้ทางอ้อมทั้งสิ้น

๒.๒ การได้รับโดยตรง เป็นการนำตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ โดยการเข้าไปศึกษาในรูปของการเข้าศึกษาในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาต่าง ๆ การเข้าไปรับใช้ การเข้าร่วมสำนักฝึกอบรม เป็นต้น พฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ต่างล้วนเป็นวิธีการที่ได้รับโดยตรงทั้งสิ้น

๓. วัฒนธรรมนั้นเป็นมรดกหรือผลสืบทอดกันต่อ ๆ มาเรื่อย ๆ แบบลูกโซ่ โดยมีสังคมเป็นตัวรองรับหรือเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมนั้น ๆ ในการมองวัฒนธรรมเรามักจะมองกันที่ความสวยงาม รูปทรง การแสดงออก เป็นต้น (บุญลือ วันทายนต์, ๒๕๓๑, น.๒๑๖)

จากลักษณะของวัฒนธรรมดังกล่าวนี้เอง ผู้ศึกษาอาจเกิดความยุ่งยากใจ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นของเก่าแก่ที่มีมาคู่กับมนุษย์ แต่วิชาวัฒนธรรมเป็นของใหม่และเป็น

วิชากว้างขวาง เพราะนำเอาวิชาหลายสาขามารวมกันเป็นวิชาเดียว จึงได้มีการปรับปรุงและแก้ไขกันอยู่เรื่อย วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของหมวดวิชาสังคมศาสตร์ในสาขามานุษยวิทยา วัฒนธรรม (Cultural Anthropology) แต่พัลวันอยู่กับสาขาวิชาสังคมวิทยา (Sociology) แล้วยังหลอมเข้าไปในหมวดวิชา มนุษยศาสตร์ (Humanities) ซึ่งว่าด้วยค่าของศิลปะและวรรณคดีโดยปริยาย (เสฐียรโกเศศ, ๒๕๑๕, น. คำนำ) นอกจากนี้วิชาวัฒนธรรมในด้านสังคมวิทยายังเกี่ยวข้องกับบทความเชื่อทางศาสนา ค่านิยม การดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นต้นอีกด้วย แต่อย่างไรก็ดีวัฒนธรรมก็ยังเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่สามารถถ่ายทอด และตกทอดสืบต่อ เป็นมรดกสำหรับคนรุ่นต่อ ๆ มา

โดยหลักการทั่วไปวิชาวัฒนธรรม ยังต้องมีปรับปรุงและแก้ไขอยู่บ่อย ๆ เพราะจะทดสอบไม่ได้ด้วยการซึ่งตรงเหมือนอย่างวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นหมวดวิชาธรรมชาติศาสตร์ (Natural Science) ได้ก็แต่สังเกตเอาจากปรากฏการณ์ของมนุษย์ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมซึ่งแสดงออกให้เห็น โดยตั้งเป็นปัญหาขึ้น เช่น ทำไมมนุษย์ในสังคมหนึ่ง จึงประพฤติตนและแสดงอาการทำทางผิดแปลกไปจากอีกสังคมหนึ่ง แล้วนำเอาข้อสังเกตเหล่านี้มารวบรวมและแบ่งประเภทแยกออกเป็นหมวดหมู่ ด้วยการเปรียบเทียบกับสังคมอื่น ๆ ว่าแตกต่างหรือคล้ายคลึงกันอย่างไร และแปลความหมายในข้อที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกัน ว่าเป็นเพราะอะไร ถัดจากนั้นไปก็วางหลักเป็นอย่างไร ๆ ไปขึ้นไว้ ว่าถ้ามีอาการปรากฏเช่นนั้น ก็จะเป็นผลเช่นนั้น ๆ แล้วตั้งเป็นข้อสมมติฐานที่ตั้งขึ้น และวางเป็นผลักทางทฤษฎี เกิดเป็นความรู้ที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า pure knowledge คือความรู้บริสุทธิ์ เป็นความรู้เพื่อความรู้ ไม่มีความมุ่งหมายเป็นอย่างอื่น นอกจากเป็นความรู้เท่านั้น เมื่อนำความรู้ทางทฤษฎีนี้ไปใช้ก็เป็นทางปฏิบัติ เกิดเป็นวิชาประยุกต์ (applied knowledge) คือปรับใช้วิชานั้นให้เป็นประโยชน์ขึ้น เมื่อรวมกันทั้งหมดนี้ก็เข้าหลักทำนองการศึกษาในพุทธศาสนา คือ ปริยัติ (การเล่าเรียน) ปฏิบัติ (การกระทำ) และปฏิเวธ (การเข้าใจตลอด) ฉะนั้น (อ้างแล้ว, น. ๒.ค.)

จากที่กล่าวมาแต่ต้นจะเห็นว่า วัฒนธรรม นั้น เป็นการแสดงออกที่มีลักษณะเป็นศาสตร์ประเภทหนึ่ง คือเป็นศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) และมีการปรับปรุงแก้ไขอยู่เสมอการสังเกตเรียนรู้วัฒนธรรมก็ดี การลอกเลียนแบบจากผู้อื่นแล้วนำมาประยุกต์ให้เข้ากับอุปนิสัยของคนในสังคมก็ดี ถือว่าเป็นวิชาการประเภทหนึ่ง ซึ่งเรียกกันว่าวิชา วัฒนธรรม มี

การสังเกตรวบรวม และแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามหมวดหมู่ นำเอาเปรียบเทียบ เพื่อให้
เห็นความเหมือนกัน หรือความแตกต่างกัน ผลจากการศึกษาและเปรียบเทียบกันนี้ นำมาตั้ง
เป็นข้อสมมติฐานวางเป็นทฤษฎีเกิดเป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ ไม่มีความมุ่งหมายเป็นอย่างอื่น เมื่อ
นำความรู้ตามทฤษฎีนี้ไปใช้ในทางปฏิบัติก็เกิดเป็นวิชา ประยุกต์ คือการสามารถปรับใช้
วิชาวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ดังกล่าวแล้ว

๔. วัฒนธรรมตามนัยแห่งสังคมศาสตร์

เมื่อกล่าวตามนัยแห่งสังคมศาสตร์ ถือว่าวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีการ
เปลี่ยนแปลงโดยต่อเนื่องกันของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ และผลิตผลของพฤติกรรมที่
เกิดจากการเรียนรู้ (ซึ่งรวมถึงทัศนคติ ค่านิยม ความรู้ และวัตถุต่าง ๆ) ซึ่งทุกคนมีส่วนร่วม
และถ่ายทอดได้ระหว่างบรรดาสมาชิกของสังคม นอกจากนี้การนิยามวัฒนธรรมตามนัยแห่ง
สังคมศาสตร์ ที่เราถือว่าเป็นพฤติกรรมนั้น หากพิจารณาโดยแยกกายแล้ว จะขึ้นอยู่กับองค์
ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

๔.๑ วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ (Learned behavior) ถือว่า
เป็นผลิตผลที่เกิดขึ้นจากการที่ได้ประสบสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว เกิดการเรียนรู้

ซึ่งมีขึ้นโดย :

ก. การรู้สึกตัวหรือรู้สำนึก (Conscious) เป็นการรู้ตัวว่า ขณะนี้
กำลังทำอะไรอยู่ หรือพูดง่าย ๆ ก็เป็นการรู้สึกตัวโดยมีสติเป็นตัวกำกับหรือควบคุมอยู่

ข. การไม่รู้สึกตัว หรือไร้สำนึก (Unconscious) เป็นการกระทำ
ตามโดยไม่รู้ตัวในรูปของการลอกเลียนแบบ(imitation) เช่น การเอาอย่างบิดามารดา การ
เลียนแบบเพื่อนฝูง เป็นต้น

หากพิจารณาวัฒนธรรมในแง่ของการแสดงออกเราอาจพบวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแสดงออกในลักษณะ :

ก. พฤติกรรมชัด (Overt behavior) เป็นพฤติกรรมที่เราสามารถ
มองเห็นได้ในรูปของอิริยาบถต่าง ๆ คือ การยืน เดิน นั่ง นอน

ข. พฤติกรรมแอบแฝงหรือรู้ได้ยาก (Covert behavior) เป็นพฤติกรรมที่เราไม่สามารถจะเห็นด้วยตาได้เช่นการวางโครงการต่าง ๆ ความรัก ความซัง การนับถือศาสนา เป็นต้น

เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมที่เราเข้าใจกันว่าเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ นั้นจึงเป็นวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง

๔.๒ วัฒนธรรมเป็นรูปแบบหรือเป็นกระสวนแห่งพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ (Patterns of learned behavior) เป็นกระสวนของพฤติกรรมที่

แสดงให้เห็น :

๔.๒.๑ ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีต่อกัน อันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกัน ตามฐานะและโอกาส

๔.๒.๒ พฤติกรรมของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป เมื่อมีการติดต่อกัน ก็จะมีการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่แต่ละคนต่างมีต่อกัน

๔.๒.๓ วิถีแห่งการดำรงชีวิต อันเป็นแบบแห่งการอยู่รอดในสังคม

๔.๓ ผลิตภัณฑ์ทางพฤติกรรม (the products of behavior) อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สังคมได้สร้างขึ้นและมีการยอมรับมาปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น ทศนคติ การติดในค่านิยม ความเชื่อ เป็นต้น

๔.๔ สิ่งที่สมาชิกของสังคมมีส่วนเป็นเจ้าของ (Belonging) คือสมาชิกของสังคมทุกคนเกิดความรู้สึกว่าได้เข้ามาร่วมโดยการเป็นเจ้าของเกิดความรักพรรคพวกในกลุ่มเดียวกัน จะเห็นได้ว่าจากปฐมสัมพันธ์ เป็นต้น

๔.๕ มีการถูกส่งต่อหรือได้รับการถ่ายทอด(Transmission) เช่น การส่งทอดจากผู้ใหญ่สู่ผู้เยาว์ หรือการถ่ายทอดโดยการส่งต่อไปยังบุคคลอื่น ๆ เป็นต้น

๔.๖ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิตย์(Change)อันแสดงให้เห็นความไม่คงที่
ของวัฒนธรรม เป็นต้น

๕. วัฒนธรรมตามนัยแห่งปทัสสถาน

ในการศึกษาวัฒนธรรมตามนัยแห่งปทัสสถาน ที่เราเรียกว่า พฤติกรรม นั้น
หากจัดเป็นปทัสสถานทางสังคมหรือปทัสสถานทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงออกทาง
พฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของสังคมแล้ว จะปรากฏออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

๕.๑ วิถีชาวบ้าน (Folkways) เป็นปทัสสถานทางสังคมรูปแบบหนึ่ง อันเป็น
พฤติกรรมที่แสดงออกตามลักษณะนิสัย หรือแบบอย่างประเพณีที่นิยมกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม
ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนก็จะมีโทษอย่างไม่เป็นแบบพิธี เช่น กันออกไปนอกพวก หลีกเลี้ยงและไม่
ยอมคบค้าสมาคมด้วย (พ.ส.ร. ๒๕๒๔, น. ๑๕๓) เป็นต้น การแสดงออกทางพฤติกรรมรูปแบบ
นี้ มักเกิดจากความพอใจเฉพาะตัวบุคคล ใครจะประพฤติปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ เพราะเป็นการ
แสดงออกไม่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือเดือดร้อนต่อผู้อื่น (ดูรายละเอียด ในเรื่องวิถีชาว
บ้าน)

๕.๒ จารีต (Mores) จัดเป็นปทัสสถานทางสังคมประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็น
พฤติกรรมที่กำหนดให้ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตาม ใครไม่ปฏิบัติตามจะได้รับโทษทางสังคม
ซึ่งอาจไม่รุนแรงนัก ปทัสสถานทางสังคมประเภทจารีตนี้ ส่วนใหญ่มักเป็นพฤติกรรมที่ไม่เป็น
ลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นหลักความประพฤติที่ถือกันว่า เป็นส่วนหนึ่งของบรรทัดฐานทาง
สังคมและเป็นสิ่งส่งเสริมความผาสุกสวัสดิ์และความสงบเรียบร้อยของสังคมเช่นลูกต้อง
กตัญญูต่อพ่อแม่จารีตนี้ถือว่าเป็นพื้นฐานของศีลธรรม การฝ่าฝืนจะถูกลงโทษอย่างจริงจัง
และรุนแรงกว่า การฝ่าฝืนแบบอย่างธรรมเนียมชาวบ้านทั่ว ๆ ไป (พ.ส.ร., ๒๕๒๔, น. ๒๓๕)
ปกติมักยึดถือเป็นประเพณี ที่ถือสืบต่อกันมานาน (พ.ร. ๒๕๒๕, (๒) ๒๕๒๖ น. ๒๒๕)

๕.๓ กฎหมาย (Law) เป็นปทัสสถานทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งที่ระบุนำการกระทำ
การละเมิดต่างๆ พร้อมทั้งระบุนำการกระทำผิดและโทษของการกระทำผิดให้ชัดเจน อันเป็นบท
บัญญัติที่ผู้มีอำนาจสูงสุดในประเทศได้ตราขึ้นไว้ เพื่อใช้การบริหารกิจการบ้านเมือง และ

บังคับบุคคลในความสัมพันธ์ระหว่างกัน ผู้ใดฝ่าฝืนต้องได้รับโทษหรือต้องถูกบังคับให้ปฏิบัติ (พ.ร. ๒๕๒๕ (๒), ๒๕๒๖, น.๓)

๕.๔ ค่านิยม (Values) เป็นปทัสถานทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง อันเป็นวิสัยสามารถของสิ่งใดก็ตามที่เชื่อว่าสนองความปรารถนาของมนุษย์ได้ หรือคุณสมบัติของสิ่งใดก็ตามที่ทำให้สิ่งนั้นเป็นประโยชน์น่าสนใจแก่บุคคลหรือกลุ่ม คำนี้ต่างจากคำว่า "อรรถประโยชน์" (Utility) เพราะคำนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อของมนุษย์ ของอย่างหนึ่งซึ่งโดยเนื้อแท้ไม่มีอรรถประโยชน์อย่างใดเลย อาจเป็นที่ยอมรับว่ามีค่าสูงส่งได้ เพราะมนุษย์เชื่อว่า สิ่งนั้นเป็นประโยชน์กับตน นอกจากนี้ของอย่างเดียวกัน อาจจะมีค่าสำหรับแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน เราจึงไม่สามารถวัดออกมาได้แน่นอนว่าของนั้นมีค่าอย่างไร ในทางสังคมวิทยาใช้คำ "คุณค่า" หรือ "ค่านิยม" ให้หมายถึง สิ่งที่บุคคลยึดถือเป็นเรื่องช่วยตัดสินใจและกำหนดการกระทำของตนเอง (พ.ส.ร. ๒๕๒๔, น.๔๑๑-๔๑๒)

๕.๕ สถาบัน (Institutions) เป็นรูปแบบหนึ่งของปทัสถานทางสังคม เป็นสิ่งซึ่งคนในสังคมนั้นคือสังคมจัดตั้งให้มีขึ้น เพราะเห็นประโยชน์ว่ามีความต้องการและจำเป็นแก่วิถีชีวิตของคน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง ฯลฯ (พ.ร. ๒๕๒๕ (๒), ๒๕๒๖, น.๗๖๗) ในทางสังคมวิทยาให้ความหมายของสถาบันไว้ ๒ นัยด้วยกัน คือ

นัยแรก หมายถึงการแสดงออกสนองวัตถุประสงค์ที่เกิดจากสิ่งเร้าและความเคยชิน อันได้แก่แบบอย่างพฤติกรรมที่ตั้งขึ้นและปฏิบัติสืบต่อกันมา และเป็นที่ยอมรับกันในสังคม เช่น ประเพณีต่าง ๆ ถือว่ามีลักษณะเป็นสถาบัน โดยจัดออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ เช่น สถาบันเกี่ยวกับเศรษฐกิจ สถาบันเกี่ยวกับครอบครัว เป็นต้น

นัยที่สอง เกี่ยวกับสถานที่ที่ยอมรับกันว่าเป็นสถาบัน คือ องค์การสาธารณะหรือกึ่งสาธารณะ มีคณะบุคคลทำหน้าที่อำนวยความสะดวก และโดยปกติแล้วมีอาคารเป็นที่ตั้งสำนักงาน องค์การเหล่านี้ตั้งขึ้น หรือได้รับมอบอำนาจให้ทำงานตามวัตถุประสงค์ที่เป็นที่ยอมรับกันในสังคม เช่น วิทยาลัย มหาวิทยาลัย สถานที่เลี้ยงเด็กกำพร้า โรงพยาบาล โรงทาน ฯลฯ (พ.ส.ร., ๒๕๒๔, น. ๑๙๐-๑๙๑)

เรื่องของสถาบันนั้น หากจะว่าไปแล้วก็คือ รูปแบบพฤติกรรมที่ทำหน้าที่
เฉพาะทางของแต่ละสถาบันอันเป็นที่ยอมรับกันทางสังคมนั่นเอง

จากแนวการศึกษาวัฒนธรรมดังกล่าวเหล่านี้ จะใช้เป็นเครื่องมือและเป็น
เกณฑ์กำหนดรูปแบบวัฒนธรรมบางอย่างบางประการ เพื่อใช้เป็นหัวข้อกำหนดในการศึกษา
นจะเป็นการอำนวยความสะดวกให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี และไม่เป็นการสร้างความฟุ้ง
เผื่อให้เกิดขึ้นแก่ผู้ศึกษาอีกด้วย ทั้งนี้เพราะเป็นการศึกษาตามนัยแห่งสังคมศาสตร์นั่นเอง

เท่าที่ได้กล่าวมาพอสมควร จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมนั้น เรายังคงมองในรูปแบบ
ของนามธรรมเมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้มีปัญหาต่อการศึกษาเมื่อได้มากำหนดให้มีตัวตนรองรับ
ขึ้น อาจทำให้เป็นของง่ายขึ้น เพราะเกิดการโยงใยให้เข้ากับเรื่องปทัสถานทางสังคม หรือ
ปทัสถานทางวัฒนธรรม เพื่อผู้ศึกษาจะได้เข้าใจง่ายขึ้น มองเห็นเป็นตัวเป็นตนอันมีลักษณะ
ที่เป็นกายภาพมากขึ้นอันอาจอำนวยความสะดวกให้กับผู้ศึกษาได้ตามสมควร

๖. "วัฒนธรรม" ตามความเข้าใจที่ยอมรับกันทั่วไป

วัฒนธรรมหมายถึงผลเบ็ดเสร็จแห่งการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ผลที่รวบรวมนี้
ได้จากการเคยประสบเหตุการณ์ของกลุ่มชน จวบจนถึงปัจจุบัน (สุชีพ ปุญญานุภาพ : ๕๐๐,
น. ๒๖) วัฒนธรรมเป็นกฎเกณฑ์และความคิดถึงวิธีที่จะอยู่กับคนอื่นได้ วิธีใช้วัตถุที่เกี่ยวข้อง
กับเหตุแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ วิธีปฏิบัติต่อร่างกายของเรา และวิธีจัดระเบียบเรื่องราว อัน
จะต้องประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตนั้น ส่วนใหญ่ได้วางหลักและเตรียมไว้ล่วงหน้าแล้ว ก่อนที่
จะมาเกิดในโลก แบบแผนแห่งความคิดและการกระทำภายในสังคมดังกล่าวรวมเรียกว่า
วัฒนธรรม :

๖.๑ ตามความเข้าใจทั่วไป วัฒนธรรมจะทำความเข้าใจได้หลายนัย คือ

- วัฒนธรรม คือ ปัญญาความรู้สึนึกคิดและกิริยาอาการที่มนุษย์
สำแดงออกให้เห็นเป็นสิ่งต่าง ๆ และเป็นนิสัยความประพฤติในส่วนรวม ซึ่งไม่มีขึ้นเองตาม
ธรรมชาติ แต่มีขึ้นเพราะมนุษย์สร้าง หรือจากการทำงานของมนุษย์
- วัฒนธรรมคือ สภาพแห่งความเจริญงอกงาม เพราะมีวิวัฒนาการ
เป็นความเจริญอยู่เรื่อย

- วัฒนธรรมคือ มรดกแห่งสังคม เพราะมนุษย์เป็นทายาทรับช่วงไว้

- วัฒนธรรมคือ จารีตประเพณี เพราะมนุษย์สืบต่อปรัมปราประเพณี

(Tradition) กันไว้ไม่ให้ขาดตอน

- วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิตของสังคม เพราะมนุษย์มีวัฒนธรรมขึ้น ก็

เพื่อความผาสุกความเจริญในชีวิต

(เสฐียรโกเศศ, ๒๕๑๕, น. ๖๖-๖๗)

๖.๒ โดยเกณฑ์ทางสังคมศาสตร์ เราให้ความหมายของวัฒนธรรม ๓ ประการด้วยกัน คือ

๖.๒.๑ หมายถึงสิ่งที่ตั้งงาม สิ่งที่ได้รับการปรุงแต่งให้ดีแล้ว เช่น ภาพวาด ดนตรี วรรณคดีที่อมตะ เป็นต้น

๖.๒.๒ หมายถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เช่น พิธีโกนจุก บวชนาค สงกรานต์ เป็นต้น

๖.๒.๓ ความหมายตามนัยแห่งสังคมศาสตร์ วัฒนธรรมมีความหมายกว้างมาก โดยที่ความหมายด้านนี้มุ่งทางพฤติกรรมเป็นส่วนใหญ่ อันได้แก่กระบวนพฤติกรรม ผลงานของมนุษย์ การสื่อสารกันด้วยวิธีต่าง ๆ อันสามารถทำให้เข้าใจสื่อความหมายกันได้ วิถีชีวิตของแต่ละสังคม ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อสนองความจำเป็นในการอยู่รอดของสังคม เป็นต้น

จากนัยนี้ตามความเข้าใจในความหมายที่ ๑ แสดงให้เห็นผลผลิตอันเป็น มรดกทางวัฒนธรรม ที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ ส่วนที่ ๒ - ๓ แสดงให้เห็นด้านพฤติกรรมทางสังคมมากกว่าอย่างอื่น ทั้งนี้ เราพิจารณาด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งมองในลักษณะกลาง ๆ ไม่ได้มุ่งไปที่จุดใดจุดหนึ่งโดยเฉพาะ

ฉะนั้นวัฒนธรรมตามความเข้าใจที่ยอมรับกันทั่วไปเมื่อสรุปแล้วจะทำให้ทราบความหมาย ดังนี้

ตามความข้อที่ ๖.๒.๑ วัฒนธรรมมุ่งในด้านผลผลิตอันเป็นผลงานที่เกิดจาก

มนุษย์โดยการกระทำหรือสร้างสรรค์ของมนุษย์ในรูปแบบใดแบบหนึ่งซึ่งถือเป็นผลงานของมนุษย์เอง และรวมไปถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่คนรุ่นก่อน ๆ ทิ้งไว้ให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้นำมาใช้ อีกด้วย

ตามความหมายข้อที่ ๖.๒.๒ วัฒนธรรมมุ่งในด้านรูปแบบพฤติกรรมของสังคมเป็นส่วนใหญ่ โดยมีวัฒนธรรมเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมเพื่อให้มีการแสดงออกในด้านพฤติกรรมตามรูปแบบต่าง ๆ

ตามความหมายข้อที่ ๖.๒.๓ เป็นวัฒนธรรมที่เน้นในด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นไปของสังคมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม

โดยนัยดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่า วัฒนธรรมนั้น จะเป็นสิ่งที่เกิดจากมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านความรู้สึกนึกคิด การนับถือศาสนา วิถีชีวิต ที่อยู่อาศัย เป็นต้น วัฒนธรรมจึงครอบคลุมกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ นั่นคือ สภาพความเป็นไปในชีวิตประจำวันของมนุษย์ก็ตีผลผลิตจากการกระทำและการสร้างสรรค์ของมนุษย์ก็ดี ต่างล้วนเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์นี้จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมคือผลงานของมนุษย์นั่นเอง

แต่การเข้าใจวัฒนธรรมเช่นนี้ ยังไม่อาจจัดเป็นข้อกำหนดที่เป็นศาสตร์ได้ ทั้งนี้ เพราะวัฒนธรรมนั้นจะเป็นที่ยอมรับกันโดยตรงตามแนวสังคมวิทยา คือการมุ่งแสดงออกทางพฤติกรรมอันปรากฏในรูปแบบต่างๆ ตามวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมนั้นๆ เป็นไปอยู่ แต่มีนิยามส่วนใหญ่บางประการจะเป็นไปตามแนวมานุษยวิทยาที่อาจจะแตกต่างหรือผิดไปจากแนวของสังคมวิทยาอยู่บ้าง แม้ว่าศาสตร์ทั้งสองนี้จะมีความสัมพันธ์กันมากเพียงใด จนไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ก็ตาม แม้ทั้งสองสาขาวิชานี้จะมองวัฒนธรรมในด้านพฤติกรรมและผลของพฤติกรรมเป็นส่วนใหญ่ก็ตาม แต่วัฒนธรรมก็ขึ้นอยู่กับทั้งสองสาขาวิชานี้

ในทางวิชาการ วัฒนธรรมจะมีความหมายที่แตกต่างไปจากสามัญที่ใช้กันอยู่ทั่วไป เพราะหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เรียนรู้มาจากการคมนาคม สื่อสารระหว่างกัน อันรวมทั้งภาษา ธรรมเนียม ประเพณี และสถาบันต่าง ๆ เนื่องจากไม่เคยปรากฏว่ามีมนุษย์กลุ่มไหนที่ใช้ภาษา ธรรมเนียม ประเพณี และสถาบันวัฒนธรรม จึงเป็นลักษณะเด่นชัด และสากลสำหรับสังคมมนุษย์ทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ คำว่าวัฒนธรรม จึงเป็นมโนภาพที่สำคัญในวิชาสังคมวิทยา (พสร., ๒๕๒๔, น. ๑๐๑)

ดังนั้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมจะขอนำมาแสดงพอเป็นแนวสำหรับการศึกษา เพื่อผู้ศึกษาจะสามารถยึดเป็นหลักในการพิจารณาเพื่อสืบค้นทางการศึกษาต่อไป

๑. วัฒนธรรมคือมวลรวมสรรพสิ่ง ซึ่งประกอบกันขึ้นมา อันรวมไปถึง ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารถอื่น ๆ ตลอดจนลักษณะนิสัยที่แสดงออกถึงความเป็นเจ้าของเหมือนกับว่าเป็นสมาชิกของสังคม (Edward Burnett Tylor, 1958, p.1) นั่นคือ วัฒนธรรมในรูปแบบนี้ จะรวมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่างอันเกิดจากมนุษย์ในรูปแบบลักษณะต่าง ๆ

๒. ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช ๒๔๘๕ หมายถึงลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน (พร., ๒๕๒๖, น.๗๓๔) การมองวัฒนธรรมตามนัยนี้ จะมุ่งไปที่ลักษณะการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ อันเป็นการแสดงออกที่ยอมรับกันของคนหมู่มาก หรือของสังคม โดยมุ่งเอกภาพทางพฤติกรรมของสังคมเอง ซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกหรือทั้งที่เป็นพฤติกรรมเปิดเผยหรือทั้งที่เป็นพฤติกรรมปกปิด

๓. ในทางวิทยาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งทีคนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน (อ้างแล้ว, น.๗๓๔)

๔. เป็นชื่อรวมสำหรับแบบอย่างของพฤติกรรมทั้งหลายที่ได้มาทางสังคม และที่ถ่ายทอดกันไปทางสังคม โดยอาศัยสัญลักษณ์ วัฒนธรรมจึงเป็นชื่อสำหรับสัมฤทธิ์ผลที่เด่นชัดทั้งหมดของกลุ่มมนุษย์ รวมถึงทั้งหลายเหล่านี้ เช่น ภาษา การทำเครื่องมือ อุตสาหกรรม ศิลปะ วิทยาศาสตร์ กฎหมาย การปกครอง ศีลธรรมและศาสนากักรวมถึงอุปกรณ์ที่เป็นวัตถุหรือสิ่งประดิษฐ์ ซึ่งแสดงรูปแบบแห่งสัมฤทธิ์ผลทางวัฒนธรรมและทำให้ลักษณะวัฒนธรรมทางปัญญาสามารถยังผลประโยชน์ใช้สอยได้ เช่น อาคาร เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องมือสื่อสาร ศิลปวัตถุ ฯลฯ

ความหมายของคำ "วัฒนธรรม" นี้ในทางวิชาการแตกต่างไปจากจากความหมายสามัญที่ใช้กันทั่วไปเพราะหมายถึงทุกสิ่งที่เรียนรู้มาจากการคมนาคมสื่อสารระหว่างกัน อันรวมทั้งภาษา ธรรมเนียม ประเพณีและสถาบันต่างๆ เนื่องจากไม่เคยปรากฏมีมนุษย์กลุ่มไหนที่ไร้ภาษา ธรรมเนียม ประเพณี และสถาบันวัฒนธรรมจึงเป็นลักษณะเด่นชัดและสากลสำหรับสังคมมนุษย์ทั้งหมด ด้วยเหตุนี้คำ "วัฒนธรรม" จึงเป็นมโนภาพที่สำคัญในวิชาสังคมวิทยา(พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา, ๒๕๒๔, น. ๑๐๑)

๕. เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมโดยอ้างคาถาธรรมบทภาค ๑ ในยมกวรรคว่า "ธรรมทั้งหลาย มีใจไปก่อน มีใจประเสริฐสุด สำเร็จได้ด้วยใจ (มโนปุพพงคมมาธมมา, มโนเสฏฐา, มโนเมธา,)" แสดงว่าสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์สร้างหรือปรับปรุงจากธรรมชาติ นั้นได้ ก็เพราะมีใจเป็นตัวกลาง เมื่อใจคิดใจรู้สึกและใจเชื่ออย่างใดก็ดำเนินวิถีชีวิตไปตามพื้นเพของใจกำหนดไว้ให้ ด้วยการสะสมผลิตผลที่คนในสังคมทำหรือสร้างขึ้นไว้เป็นความรู้คือจำและสืบต่อกันไว้ หรือจดไว้จากสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้น แล้วถ่ายทอดความรู้เหล่านี้สืบต่อกันมาทุกรุ่นอายุคน เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์แก่ตนในภายหน้า

ผลของใจ คือ ความคิด ความรู้สึก และความเชื่อ สามประการนี้ ที่เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม แต่เราจะรู้เรื่องของใจโดยตรงไม่ได้ เพราะใจเป็นนามธรรมไม่มีตัวตน ถ้าใจไม่แสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรม เราก็ไม่สามารถจะศึกษาได้สิ่งที่ใจแสดงออกให้เห็นคือ

๕.๑ พฤติกรรมสังคม (Social behavior) ได้แก่กิริยา อากาการ และท่าทีที่มนุษย์ในสังคมแสดงออกเป็นนิสัย เป็นความเคยชิน เมื่อจะทำอะไร ประพฤติอย่างไร ก็มีกิริยาอาการแสดงออกเป็นอย่างเดียวกันในสังคม และรวมทั้งที่รู้จักใช้สิ่งที่สร้างหรือทำขึ้นนี้ได้ด้วย เช่น ชาวไทยเมื่อนั่งกับพื้นฟังพระเทศน์ ก็นั่งพับเพียบ อย่างนี้เป็นต้น ก็เรียกว่า เป็นพฤติกรรมของสังคมของคนไทย เมื่อปลูกผลไม้ก็ถ่อมีดเอาคมออก ผิดกับพฤติกรรมของชนชาติอื่น บางพวกซึ่งเอามีดเข้าหาตัว ดังนี้ เป็นต้น

๕.๒ วาจาและท่าทาง เมื่อพูด

๕.๓ กิจกรรม (Activity) คือความไม่อยู่นิ่ง ในอันที่จะประกอบกิจการงาน การเล่นหรือการกระทำใด ๆ

๕.๔ ผลเกิดจากกิจกรรม อันเป็นผลิตรกรรมของมนุษย์ เช่นบ้านเรือน เรือกสวนไร่ นา เรือแพ นาวา เครื่องใช้ไม้สอย ผ้าผ่อนท่อนสไบ และอะไรอื่นอีกมากมาย

สิ่งที่กล่าวเหล่านี้ทั้ง ๔ ประการ รวมหมวดนั้น คือ คำนิยามของคำวัฒนธรรม ตามแนวในวิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรม (เสฐียรโกเศศ, 2515, น.5-7) นั่นคือ การยอมรับวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นนามธรรมอันเกิดจากใจโดยอ้างอิงคำสอนทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับใจ เพราะการแสดงออกตามนัยดังกล่าวนี้เกิดจากการสั่งหรือการบัญชาของใจ ที่จะให้กระทำเช่นนั้นเช่นนั้น

๖. วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม วัฒนธรรมคือวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวม ที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ (พระยาอนุমানราชชน, ๒๔๙๖, น.๖) ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ผิดกับสัตว์อื่น เพราะรู้จักเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้มีแปลก มีใหม่ หรือให้ดีกว่าของเดิม เป็นวิวัฒนาการมาโดยลำดับ เพื่อความเจริญในวิถีแห่งชีวิตของตน คือให้อยู่ดีกินดี มีความผาสุก รู้จักจัดขีดเขตเวลาสิ่งที่เห็นว่าไม่ดี ซึ่งมีต้องเป็นสันดานอยู่ในตน ให้พ้นไปจากจิตใจเป็นลำดับ เพื่อให้มีความคิดเห็นความรู้สึกและความประพฤติปฏิบัติเป็นไปในทางดีงาม (เรื่องเดียวกัน, น.1-2)

วัฒนธรรมคือสิ่งอันเป็นผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา (เรื่องเดียวกัน, น.๖)

ก. ในขั้นต้น จากพ่อแม่ของตน และจากคนอื่นที่เป็นผู้ใหญ่มาก่อน มนุษย์รู้จักพูด รู้จักหุงข้าว ต้มแกง รู้จักแต่งตัวและรู้จักอะไรอื่น ๆ อีกมากมายก็เพราะจำและเอาอย่างหรือเรียนรู้มาจากผู้ใหญ่ก่อน

ข. สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้เรียนรู้นี้ ไม่ใช่เรียนรู้มาจากคนหนึ่งหรือสองคน แต่ว่าได้เรียนรู้มาจากคนในส่วนรวม ผู้ที่เกิดมาในสังคมมนุษย์หมู่ไหน ก็ได้เรียนรู้สิ่งเหล่านี้มาจากสังคมมนุษย์ของหมู่นั้น แล้วสั่งสมเพิ่มพูนและรักษาสิ่งเหล่านี้สืบต่อเป็นประเพณีกันมาไม่ขาดตอน (เรื่องเดียวกัน, น.๖)

วัฒนธรรมคือความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติ และกิริยาอาการคือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลป ความเชื่อถือ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น (เรื่องเดียวกัน, น.๖) อันเป็นการกระทำใด ๆ ก็ลงรูปเป็นนิสัยแบบเดียวหรือพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลป ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น เช่น ไทยว่าในส่วนรวมก็เป็นอย่างของไทยชาติอื่นว่าในส่วนรวมก็เป็นอย่างของชาติอื่น (เรื่องเดียวกัน, น.๖)

วัฒนธรรมคือมรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม (เรื่องเดียวกัน, น.๖) ซึ่งเป็นผลิตผลหรือเป็นสมบัติของส่วนรวม หาใช่เป็นสมบัติของผู้ใดโดยเฉพาะไม่ เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้จึงเป็นมรดกแห่งสังคม ซึ่งคนในสังคมเป็นผู้รับและรักษาไว้ (เรื่องเดียวกัน, น.๓)

๗. ทางด้านมานุษยวิทยา ได้นิยามคำ "วัฒนธรรม" ไว้ว่า วัฒนธรรมนั้นคือทุกสิ่งซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับชีววิทยา (คือการถ่ายทอดกันทางพันธุกรรม) และสามารถถ่ายทอดกันได้ทางสังคมในสังคมนั้นๆ อันรวมไปถึง กระบวนการพฤติกรรมทางด้านศิลป สังคม อุดมการณ์ และศาสนา และเทคนิคต่าง ๆ จากความซ้ำของเฉพาะด้านเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ดังนั้น "วัฒนธรรม" จึงมักถูกนำมาใช้แสดงถึงการรวมกลุ่มทางสังคมเสมอและมักใช้แสดงความหมายที่แคบกว่า อารยธรรม แต่กว้างกว่า อุตสาหกรรม (Charles Winick, ๑๙๗๐, p.๑๔๔)

จากที่นำมาเสนอทั้งหมดนั้นจะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมนั้น จัดว่าเป็นผลิตผลทางนามธรรมหรือผลิตผลทางใจที่มนุษย์คิด รับรู้ และปฏิบัติกันโดยพร้อมเพรียงในหมู่คณะนั้น ๆ อันจัดเข้าในการเจริญรอยตามคนรุ่นก่อน อันเข้าทำนองที่ว่า "เดินตามรอยเท้าผู้ใหญ่" จะไม่มีอันตราย เพราะผู้ใหญ่มีความชัดเจนมาก่อน สิ่งใดกินได้หรือกินไม่ได้ ถ้าจะต้องรู้เอาเอง ก็ต้องทดลองกินดูก่อน พ่อขุนรามคำแหงทรงคิดอักษรไทยขึ้น ก็ด้วยอาศัยตัวอักษรขอมเป็นครู แต่พอรู้จักดัดแปลงและปรับปรุงให้เหมาะสมกับภาษาไทย แล้วเราก็ได้อาศัยตัวอักษรไทยของพ่อขุนรามคำแหงนี้เป็นหลัก รู้จักดัดแปลงแก้ไขเรื่อยเป็นลำดับมา จึงได้ลงรูปเป็นอยู่ทุกวันนี้ (เรื่องเดียวกัน, น.๓) ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นตัวการสำคัญในการทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ในรูปของการแสดงออกทางพฤติกรรมร่วมกันในการรักษาสถิตผลของใจอันมีมาแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่อย่างไรก็ดี การที่มนุษย์รู้จักสร้างวัฒนธรรมขึ้นมา นั้น จัดว่าเป็นความชาญฉลาดอย่างหนึ่งของมนุษย์ เพราะจะช่วยให้การรักษาความเป็นเอกภาพของสังคมไว้ให้มีรูปแบบแห่งวิถีชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของสังคมประการหนึ่ง

จากนิยามดังกล่าวข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมนั้นผนวกเอาทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งมนุษย์ต้องแสวงหามาด้วยสติและปัญญาของตน ๆ และสังคม ในเรื่องนี้ Maclver and Page ได้กล่าวทิ้งท้ายไว้ว่า "สิ่งนี้เป็นอาณาจักรของรสนิยม ค่านิยม ความผูกพันทางอารมณ์ การเสาะแสวงหาทางปัญญา ดังนั้น วัฒนธรรมจึงไม่เหมือนกับอารยธรรม มันจึงเป็นการแสดงออกด้านธรรมชาติในรูปลักษณ์ของการดำรงชีพและความรู้สึกนึกคิดโดยเฉพาะของมันเอง แม้ในด้านการติดต่อกันเป็นประจำในศิลปะในวรรณกรรมในด้านนันทนาการและความรื่นเริงก็มีลักษณะดังกล่าว เช่นกัน

๗. นิยามวัฒนธรรม

ดังกล่าวแล้วว่าวัฒนธรรมนั้นทางสังคมศาสตร์ถือว่าเป็นพฤติกรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ วัฒนธรรมจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมเอง มีลักษณะที่เป็นทั้งคงที่คือตั้งมั่นและทั้งไม่คงที่ คือไม่ตั้งมั่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นของสังคมเองที่จะดำเนินวิถีชีวิตในรูปลักษณ์ที่จะคงสภาพเดิมไว้ หรือเปลี่ยนแปลงไปตามความจำเป็นและความเหมาะสม แต่อย่างไรก็ดีเรื่องของวัฒนธรรมแม้เราจะยอมรับกันในบางกรณีที่จะคงสภาพรูปเดิมไว้ก็ตาม แต่ก็ยังมีการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา ความเปลี่ยนแปลงบาง

อย่างอาจเห็นได้ในชั่วอายุของคนแต่ละรุ่น แต่ความเปลี่ยนแปลงอีกหลายอย่างจะเห็นได้ต่อเมื่อเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของชนรุ่นก่อน (สำนักปลัดกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๗ น.๑๗) ที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมาในรูปแบบต่างๆ กัน บางครั้งบางโอกาสก็มีการยอมรับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ทั้งด้านไม่มีการตัดแปลงแก้ไข บางครั้งบางโอกาสก็นำวัฒนธรรมบางรูปแบบมาตัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่และการดำรงชีพ เมื่อเป็นเช่นนี้ หากเราพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมของเราได้มีความเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยอย่างไรบ้าง ในขณะที่ชนบางกลุ่มชื่นชอบในวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ชนกลุ่มอื่นก็อาจติเตียนและคัดค้านความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ความพอใจหรือความรังเกียจต่อความเปลี่ยนแปลงในชนรุ่นหนึ่ง ๆ อาจมีอคติเพราะต่างกลุ่มก็ย่อมมีความคิดเข้าข้างตามแนวความชอบของกลุ่มตน ต่อเมื่อเวลาผ่านไปจนเห็นผลของความเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ถูกต้องหรือผิดพลาดแต่สิ่งสำคัญที่สุดคือเราต้องรักษาเนื้อหาของมรดกทางวัฒนธรรมไว้ให้ได้ด้วยการรำรงมรดกทางวัฒนธรรมของไทยในเชิงสร้างสรรค์ โดยยอมรับความเปลี่ยนแปลงในทางที่จะองกงามและตัดสิ่งเปลี่ยนแปลงในทางทำลายความเป็นอารยะของสังคม (อ้างแล้ว น.๑๗) การนิยามวัฒนธรรมจึงเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งเพราะอย่างน้อยก็เป็นเครื่องส่องให้เห็นความเป็นไปของสังคมที่ต่างยุคต่างสมัยกันและในขณะเดียวกันก็พยายามปรับสภาพของสังคมให้เข้ากับวัฒนธรรมที่มีอยู่ในสังคมนั้น ๆ

ในการนิยามเรื่องวัฒนธรรมขอความหมายของวัฒนธรรมที่มีผู้ให้นิยามไว้ โดยนำมาจากเอกสารที่บุคคลและสถาบันต่างๆ ได้กล่าวไว้ เห็นว่าเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการศึกษามากกว่าจึงขอนำมากล่าวไว้ดังนี้

๘.๑ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้นิยามวัฒนธรรมในเอกสารแนะนำสำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๒๗ เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาและเป็นภาระให้นิยามความหมายของวัฒนธรรมที่ผู้รับผิดชอบทางวัฒนธรรมเอง เป็นผู้รวบรวมจัดทำและพิมพ์เผยแพร่และจะมีน้ำหนักดีกว่าที่จะกระทำกรอย่างอื่น ดังนั้น จึงขอความหมายของวัฒนธรรมตามแนวของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้ทำไว้ มาเสนอต่อผู้สนใจศึกษาวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวในการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ และยึดเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

โดยที่มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อประโยชน์แห่งการดำรงชีวิตและการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ในเมื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นเรื่องที่กว้างใหญ่และมีแง่มุมต่าง ๆ ให้พิจารณาอย่างซับซ้อน เรื่องของวัฒนธรรมจึงสามารถมองได้หลายแง่มุมไปด้วย ดังจะเห็นได้ว่าทุกวันนี้มีผู้ให้ความหมายคำว่า "วัฒนธรรม" ต่าง ๆ กัน เช่น

- วัฒนธรรม คือ ผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้น ๆ ได้ทำไว้ หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

- วัฒนธรรม คือ ผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะและพุทธิปัญญาทุกแขนง

- วัฒนธรรม คือ สิ่งที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีตกทอดมาจากบรรพบุรุษ

- วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีค่าแสดงรสนิยมของผู้ดีหรือชนชั้นสูงที่มีการศึกษา

และฐานะดี ฯลฯ

ในเอกสารหลักที่พิมพ์เผยแพร่โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้แสดงความหมายของวัฒนธรรมไว้ต่างกัน เช่น

- วัฒนธรรม เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ่งร่วมกัน

- วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทางสังคม สถาบันตลอดจนแบบแผน และทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้นิยามความหมายของวัฒนธรรมไว้ ๔ นัย ดังนี้

๑. สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ

๒. วิถีชีวิตของหมู่คณะ

๓. ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความ

กลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

๔. พฤติกรรมและสิ่งทีคนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมเมื่อคราวแสดงปาฐกถาพิเศษ ๑๐๐ ปี ของพระยาอนุนามราชาชน เรื่อง " วัฒนธรรมกับการพัฒนา" ไว้เป็นหลายนัยอย่างน่าพิจารณา ดังนี้

-วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรมภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ

-วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรมภูมิปัญญาทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อมาได้และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

- วัฒนธรรม คือผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้น ๆ ได้ทำไว้ หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

-วัฒนธรรม เป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็พื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไปตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้น ๆ

ความหมายของวัฒนธรรมดังที่ยกมาแสดงไว้ข้างต้น แม้จะดูแตกต่างกันมากน้อยบ้างก็ล้วนมีคุณค่าในตัวเองในการชี้ให้เห็นแง่มุมต่าง ๆ ของวัฒนธรรม จึงยังคงมีผู้ใช้อยู่ทุกความหมาย ประเด็นสำคัญของเรื่องนี้ จึงมิได้อยู่ที่การหาข้อยุติเกี่ยวกับความหมายของวัฒนธรรม เพราะเป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะกระทำได้และไม่จำเป็นต้องกระทำ ดังที่ศาสตราจารย์ ดร.พิทยา สายหู เคยตั้งข้อสังเกตไว้แล้วว่า "สภาพการใช้ความหมายที่แตกต่างกันของคำว่า "วัฒนธรรม" มีทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศทุกแห่งหนและทุกวงการ" สิ่งที่พึงกระทำก็คือ ต้องศึกษาและทำความเข้าใจความหมายอันหลากหลายของวัฒนธรรมอย่างรอบคอบ กับต้องสามารถจับสาระสำคัญของวัฒนธรรมให้จงได้ ซึ่งศาสตราจารย์เสนห์จามริกได้สรุปนำทางไว้ "ไม่ว่าเราจะนิยามวัฒนธรรมกันอย่างไรก็ควรพิศดารหรือลึกซึ้งอย่างไรก็ตาม แก่นสารจริงๆ ของเรื่องทั้งหมดก็คือชีวิตคนนั่นเอง" พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะไว้ในทำนองเดียวกันนี้ว่า "ตัววัฒนธรรมที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ชีวิตของประชาชน"

สำหรับผู้ที่ต้องรับผิดชอบงานวัฒนธรรม ในที่สุดก็จำเป็นต้องตัดสินใจเลือกเอาความหมายใดความหมายหนึ่งของวัฒนธรรมไว้เป็นหลักการปฏิบัติหน้าที่ แต่ถึงจะเลือกใช้ความหมายใดความหมายหนึ่งแล้ว ก็ใช้ว่าจะมีความแจ่มแจ้งพอสำหรับจะใช้ปฏิบัติงาน เพราะบรรดาความหมายของวัฒนธรรมที่มีอยู่ในขณะนี้ล้วนเป็นความหมายอย่างกว้างๆ หรือความหมายทั่วไป (General Definition) ทั้งสิ้น จึงจำเป็นต้องสร้างความหมายเชิงปฏิบัติการ (Operational Definition) ของวัฒนธรรมขึ้นมาอีกชั้นหนึ่งควบคู่กับความหมายทั่วไป ซึ่งกระทำได้โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ขึ้นจากสาระสำคัญที่กลั่นออกมาจากบรรดาความหมายทั่วไป กับนำเอาแก่นแห่งความคิดและข้อเสนอแนะทางวัฒนธรรม ที่ท่านผู้รู้ได้แสดงไว้มาตกแต่งเติมเข้าไปอีกทีหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือข้อคิดของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่ว่า "วัฒนธรรมเป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้น ๆ"

ความแตกต่างระหว่างความหมายทั่วไปและความหมายเชิงปฏิบัติการของวัฒนธรรมอยู่ตรงที่ความหมายทั่วไปจะบอกแต่เพียงว่า วัฒนธรรมคืออะไร และสำคัญอย่างไร แต่ความหมายเชิงปฏิบัติการจะบอกเพิ่มอีกอย่างน้อย ๔ เรื่อง คือ

๑. วัฒนธรรมเกิดขึ้นมาได้อย่างไร

๒. สาระสำคัญของวัฒนธรรมคืออะไร

๓. ควรจะทำงานวัฒนธรรมอะไร

๔. ทำงานวัฒนธรรมเพื่ออะไร

ทั้ง ๔ เรื่องข้างต้นนี้ จักต้องประสานสัมพันธ์สืบเนื่องถึงกันเป็นลูกโซ่ และมี

ความหมายต่อชีวิตของมนุษย์อย่างแท้จริง

ความหมายทั่วไป

"วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจซาบซึ้ง ยอมรับ และใช้ปฏิบัติร่วมกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ"

ความหมายเชิงปฏิบัติการ

วัฒนธรรม หมายถึง "ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ" จำแนกออกเป็น ๓ ด้าน คือ จิตใจ สังคม และ วัตถุ มีการสั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดผลดีกรรม และผลิตผลทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันควรค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ พัฒนา ถ่ายทอด ส่งเสริม เสริมสร้างเอตทัคคะและแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างเสริมคุณภาพระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีสันติภาพ สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ

(คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน, ๒๕๓๖ น. ๖ - ๙)

จากเอกสารแนะนำสำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ จะเห็นได้ว่าได้มีการรวบรวมแนวความคิดจากบุคคลและสถาบันต่าง ๆ ได้กล่าวถึง เพื่อจะให้เห็นว่าวัฒนธรรมคืออะไร มีความหมายอย่างไร หากพิจารณาตามเกณฑ์นี้ จะเห็นว่าวัฒนธรรมนั้นคือ ชีวิตของมนุษย์ที่เป็นทั้งวิถีชีวิตและเป็นทั้งผลิตผลของมนุษย์ คือเป็นแบบแผนการดำรงชีพ และผลิตผลจากแนวความคิดของมนุษย์ อันปรากฏในรูปของสิ่งของ เครื่องกินเครื่องใช้ของมนุษย์นั่นเอง

๗.๒ เสฐียรโกเศศ หรือ พระยาอนุมานราชธน ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นของที่มีมาคู่กับมนุษย์เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์เอง ซึ่งจะมีรูปแบบไปต่าง ๆ ตามที่มนุษย์ต้องการ นั่นคือ

- "วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของส่วนรวม"

- "วัฒนธรรม คือ วิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้"

- "วัฒนธรรม คือ สิ่งอันเป็นผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา"

- "วัฒนธรรม คือ ความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติและกิริยาอาการหรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกันและสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลป ความเชื่อถือ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น"

- "วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม "

(เสฐียรโกเศศ, ๒๕๑๕, น. ๑๐๓ - ๑๐๔)

นอกจากนี้เสฐียรโกเศศ ยังได้นิยามวัฒนธรรมไว้อีกว่า

- "วัฒนธรรม คือ ปัญญาความรู้สึก ความคิดเห็นที่มนุษย์ถ่ายทอดและสืบต่อกันไว้ และสำแดงออกให้เห็นเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือตัดแปลงปรับปรุงสังเคราะห์เพื่อประโยชน์แห่งวิถีชีวิตของตนในส่วนรวม ตลอดจนกิริยาอาการที่แสดงออกเป็นนิสัยความประพฤติ"

โดยเหตุที่สิ่งเหล่านี้คือ ปัญญาความรู้สึก ความคิดเห็นและกิริยาอาการที่สำแดงออก ไม่ใช่มีอยู่แต่ในมนุษย์ แม้สัตว์ก็มีเหมือนกัน แต่ของสัตว์เป็นไปเองโดยสัญชาตญาณ สิ่งใดที่สัตว์สร้างขึ้น หรือกิริยาอาการที่แสดงออกมีอยู่อย่างใดก็อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลงให้เจริญก้าวหน้า แต่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มนุษย์รู้จักเพิ่มเติมตัดแปลงและปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น สิ่งที่เกิดจากวัฒนธรรมจึงไม่ใช่มีขึ้นเองโดยตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์คิดสร้างขึ้น แล้วถ่ายทอดสืบต่อเป็นประเพณีกันมา เพื่อความเจริญแห่งวิถีชีวิตของตนในส่วนรวม

ตามนัยที่กล่าวนี้ เราอาจกำหนดความหมายคำว่า "วัฒนธรรม" ได้เป็นหลายประการ คือ

- "วัฒนธรรมคือปัญญาความรู้สึก ความคิด และกิริยาอาการที่มนุษย์สำแดงออกให้เห็นเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ และเป็นนิสัยความประพฤติในส่วนรวม ซึ่งไม่มีขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มีขึ้นเพราะมนุษย์สร้าง หรือจากการงานของมนุษย์"

- "วัฒนธรรมคือปัญญาความรู้สึก ความคิด และกิริยาอาการที่มนุษย์สำแดง ออกให้เห็นเป็นสิ่งต่าง ๆ และเป็นนิสัยความประพฤติในส่วนรวม ซึ่งไม่มีขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มีขึ้นเพราะมนุษย์สร้าง หรือจากการทำงานของมนุษย์"

- "วัฒนธรรม คือ สภาพแห่งความเจริญงอกงาม เพราะมีวิวัฒนาการเป็น ความเจริญอยู่เรื่อย"

- "วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคม เพราะมนุษย์เป็นทายาทรับช่วงไว้"

- "วัฒนธรรม คือ จารีต ประเพณี เพราะมนุษย์สืบต่อเป็นปรัมปราประเพณี (Tradition) กันไว้ไม่ให้ขาดตอน"

- "วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของสังคม เพราะมนุษย์มีวัฒนธรรมขึ้นก็เพื่อความ ผาสุก ความเจริญในชีวิต" (เสฐียรโกเศศ, ๒๕๑๕ น. ๖๕ - ๖๗)

ตามนิยามดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ มนุษย์ทั้งสิ้น เพราะเกิดจากปัญญาความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์เองเป็นผลที่มาจากพฤติกรรมที่ เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ (learned behaviour) อันแตกต่างจากการแสดงออกของสัตว์ เพราะ สัตว์นั้นมีการแสดงออกโดยสัญชาตญาณ ที่เป็นไปตามสภาพธรรมชาติของมันเอง และวัฒน ธรรมนั้นเป็นเรื่องที่ต้องมีการถ่ายทอดหรือสืบทอดโดยการศึกษาบรมเรียกว่าเรียนรู้ ซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง มิใช่ถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์หรือทางชีววิทยา ดังนั้น วัฒน ธรรมจึงเป็นเรื่องที่สังคมแต่ละสังคมจะต้องถ่ายทอดให้แก่กันและกัน อบรมสั่งสอนกันจาก กลุ่มปฐมภูมิจนถึงกลุ่มทุติยภูมิและกลุ่มอ้างอิง

๗.๓ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวให้ความเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้ใน มัณฑนาสถาปัตยกรรม ฉบับพิเศษ(คึกฤทธิ์-พุทธรวมคำปาฐกถา ปราศรัยในหลายแห่ง)ว่าวัฒน ธรรมไม่มีคำนิยามที่รัดกุม หรือแน่ชัด เป็นคำที่แพร่จำกัดความได้ยากเพราะมันกว้างใหญ่มาก (น.๔๓) ทั้งนี้เนื่องจาก วัฒนธรรมนั้น ความจริงเรารู้ว่าเป็นอะไร มันเป็นเรื่องที่ตามองเห็นได้ จับ ต้องได้ ดูได้ เข้าใจได้ แต่จะให้จำกัดความว่า มันคืออะไรนั้นยาก ไม่มีใครสรรหาอะไรมาจำกัด ความให้รัดกุมได้ (น.๔๓) เมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้เสนอว่า วัฒนธรรมนั้น มันเป็นเรื่องผูกพัน ใกล้ชิด กับอารยธรรม ความเจริญในทางจิตใจ และในทางวัตถุ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในทางวัตถุ ใน เรื่องการทำมาหากินต่าง ๆ คือ คนเราเมื่อมีอารยธรรม มีความเจริญ แล้วก็เปลี่ยนแปลงจาก

ป่ามาอยู่เมือง มีความเป็นอยู่ มีชีวิตจิตใจ มีการทำมาหากินที่สะดวกสบายขึ้น ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง เมื่อมีความมั่นคงในชีวิต อันเนื่องมาจากอารยธรรมแล้ว วัฒนธรรมก็ย่อมเกิด เพราะมนุษย์มีเวลาที่จะพิจารณา ที่จะมอง ที่จะเลือกเฟ้นและตัดสินใจว่า สิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว สิ่งใดสวยงาม สิ่งใดน่าเกลียด สิ่งใดเป็นความประพฤติที่ควรประพฤติ และสิ่งใดควรเว้น การตัดสินใจ และการเลือกเฟ้นนี้ คือ วัฒนธรรมผลที่เกิดจากวัฒนธรรม และเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ต้องตัดสินใจแน่แน่ว แล้วก็ปลูกฝังเอาไว้ คือ ถือกเป็นประเพณีขนบธรรมเนียม หรือระเบียบแบบแผน หรือจะเรียกว่าอะไรก็ตาม ทำให้สิ่งนั้นยั่งยืนถาวร แล้วก็อกเงยต่อไป ทั้งนี้ เพราะวัฒนธรรมนั้น มันไม่ใช่ของแห้ง ไม่ใช่ตีกรามบ้านช่อง มันเป็นสิ่งมีชีวิต เมื่อปลูกฝังลงแล้ว ก็ย่อมจะต้องเติบโต มีความเจริญเติบโต และเมื่อเติบโตแล้ว ก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เช่นเดียวกับของอื่นๆ ในการเจริญเติบโตนี้ ก็ย่อมต้องอาศัยกาลเวลา กาลสมัย ดินฟ้าอากาศ ตลอดจนจนอาการทางเศรษฐกิจ การเงิน และอื่น ๆ ที่จะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง ก็เหมือนกับต้นไม้ ถ้าหากว่าสิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่คอยหล่อเลี้ยงวัฒนธรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมก็ต้องเปลี่ยนด้วยหรือสิ่งที่คอยหล่อเลี้ยงวัฒนธรรมหมดสิ้นไป วัฒนธรรมนั้นก็อยู่ไม่ได้ มันก็ต้องสูญหายไป อย่างนี้เป็นของธรรมดาที่สุดที่เราจะต้องเข้าใจกันไว้ก่อน (น.๔๔)

ในการถ่ายทอดวัฒนธรรม หรือสืบทอดวัฒนธรรมนั้น เป็นวิธีการธำรงรักษา วัฒนธรรมไว้ให้คงอยู่หรือสืบทอดวัฒนธรรมนั้น เป็นวิธีการธำรงรักษาวัฒนธรรมไว้ให้คงอยู่ แต่บางอย่างเราต้องยอมรับว่าวัฒนธรรมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ต้องมีความเจริญเติบโต ต้องมีการแตกกิ่งก้านสาขาเสมอไป จะให้คงที่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นของไทยหลายสิ่งหลายอย่าง แต่ก่อนถือว่าเป็นวัฒนธรรมไทย แล้วมีอยู่เป็นประจำ อย่างเช่นการแสดงประจำ อย่างหนังใหญ่ หุ่น เหล่านี้เป็นต้น เดียวนี้เรียกว่าสูญ ถึงจะมีอยู่ก็เหลือน้อย จนไม่สามารถจะคงทนต่อกาลเวลาไปได้ในที่สุดก็ต้องสูญ ที่เป็นเช่นนี้เพราะสภาพบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป การแสดงแบบหนังใหญ่เป็นการแสดงที่ต้องใช้เวลามากเป็นการแสดงที่ต้องนั่งดูกันทั้งคืนหรือทั้งวัน คนสมัยปัจจุบันไม่มีเวลาที่จะไปแสดงอย่างนั้น (อ้างแล้ว น.๔๔)

การแสดงหนังใหญ่ไม่ใช่การแสดงธรรมดา เป็นการเผยแพร่วรรณคดี คือ กาพย์เรื่องรามเกียรติ์ วรรณคดีในสมัยนั้นเป็นวรรณคดีในยุคที่คนอ่านหนังสือไม่ออก ใครจะแต่งวรรณคดีขึ้นมา นั้น ทางเดียวที่จะทำวรรณคดีให้ปรากฏแก่คนส่วนใหญ่ก็คือการแสดงบาง

อย่าง เช่น โชน ละคร วัตถุ (ประสงค์) สำคัญคือให้คนรู้วรรณคดี ให้คนรู้เรื่อง รามเกียรติ์ให้ได้ ศึกษาศีลธรรมจากเรื่องรามเกียรติ์ ตัวหนังสือใหญ่นั้นเป็นเพียงภาพประกอบเท่านั้น ก็อย่างในหนังสือปัจจุบัน มีภาพประกอบอันใดก็อันนั้น (คือตาเห็นภาพ หูฟังรู้เรื่อง) ซึ่งเดี๋ยวนี้รักษาไว้ไม่ได้ต้องสูญ เพราะเหตุว่า วัตถุอื่น สื่อสารอื่นเกิดมีมากมายเหลือเกิน ประการแรก หนังสือพิมพ์ ได้สะดวก พิมพ์ได้จำนวนมาก หนังสือทุกชนิด ในประการที่สอง สังคมเป็นสังคมที่อ่านหนังสือออก คนอ่านหนังสือออกทั่วไปหมด ถ้าอยากจะรู้เรื่องวรรณคดีก็อ่านได้ หามาอ่านได้หมดไป ประการที่สาม ยังมีการสื่อสารอีก เช่น วิทยุโทรทัศน์ ซึ่งเจริญกว้างขวางมาก คนสามารถรู้เรื่องได้ยินได้ฟังจากสื่อสารเหล่านี้ สิ่งซึ่งเคยเป็นวัฒนธรรมโดยมีวัตถุประสงคที่จะเผยแพร่วรรณคดี ก็ต้องสูญไปมันจะเหมาะสมเฉพาะกาลสมัย เรื่องของคนโบราณเท่านั้น ถึงยุคปัจจุบันเรามีสิ่งอื่นเข้ามาแทนที่ เราจะเรียกวัฒนธรรมสูญไม่ได้วรรณคดีนั้นยังอยู่ Spirit ของการกระทำแบบนั้นอย่างที่เราถือเป็นวัฒนธรรมนั้นยังอยู่

เรื่องการเกิดวัฒนธรรมนั้น ในบางกรณีก็เกิดขึ้นเอง วัฒนธรรมหลายอย่างก็เกิดขึ้นในเมืองไทย เป็นเรื่องของคนไทยที่บรรพบุรุษของเรากำหนดขึ้นมาแล้วก็ปลูกฝังรักษาไว้ บางเรื่องก็เป็นวัฒนธรรมที่มาจากประเทศอื่น แต่ว่าเราเอามาปลูกฝังในเมืองไทย แล้วก็มาเจริญเติบโตในเมืองไทย ซึ่งในที่สุดก็กลายเป็นวัฒนธรรมไทยเรียกว่าเป็นของไทยเท่านั้น อย่างนี้สิ่งที่วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นในเมืองไทยก็ดีหรือจะมาจากที่อื่นก็ดี ก็จะเกิดขึ้นได้ด้วยการเลือกเฟ้น ของที่จะผ่านเข้ามาให้คนไทยได้ประสบพบเห็นจากประเทศอื่น ๆ หรือแม้ที่ของคนไทยคิดได้เองนั้น มีอยู่มากทุกสถาน แต่คนทั่วไปจะยอมรับหรือไม่ อยู่ที่การเลือกเฟ้น การยอมรับอาจจะไม่รับหมด อาจรับเป็นเพียงบางส่วน ซึ่งกลายเป็นวัฒนธรรมต่อไป ไม่จำเป็นต้องรับทั้งหมด แต่ก็ต้องผ่านการเลือกเฟ้น จนในที่สุดตัดสินใจว่าดีแน่แล้วจึงจะปลูกฝังลงเป็นวัฒนธรรม (น.๔๔ - ๔๕) ในกรณีเช่นนี้จะขอเลือกตัวอย่างสมัยโบราณ แต่ไหนแต่ไรมาคนไทยรับประทานข้าวด้วยมือเปิบข้าว การรับประทานข้าวด้วยมือ นั้นเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งกวัดกันมาก นั่นคือ เปิบข้าวแล้ว มือที่ใช้เปิบข้าว นั้น เปื้อนไม่เกิน ๔ นิ้ว คือ หัวแม่มือ นิ้วชี้ นิ้วกลาง นิ้วนาง จำเป็นต้องเปื้อนส่วนนิ้วก็อปปื้อนไม่ได้ และที่ว่าเปื้อน จะเปื้อนเกิน ๑ องคุลีก็ไม่ได้ (ซึ่งพ่อแม่) ต้องคอยดูจึงจะเรียกว่า "เปิบข้าวเปิบ" ซึ่งเป็นเรื่องเด็กหัดเปิบข้าวด้วยตนเอง ไม่มี ใครป้อน ในสมัยนี้เด็กมันกินช้อน กินส้อม ซึ่งก็สูญไปในตัว แต่ว่าวัฒนธรรม

การรับประทานนี้เอง ในที่สุดเราก็เปลี่ยนมาเป็นอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน คนไทยเรากำลังรับประทานอาหารด้วยส้อมด้วยช้อน (น. ๔๕-๔๖)

จากกรณีตัวอย่างที่ยกมานี้ จะเห็นว่า วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิตที่สังคมได้พัฒนาขึ้นมา เพื่อให้ประสบความสำเร็จหรือความประสงค์ของสังคมเอง เพื่อความอยู่รอดขั้นพื้นฐาน การดำรงชีพ และการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์จากประสบการณ์ทางสังคม จึงเป็นการเพิ่มพูนทางวัตถุ รูปแบบขององค์การทางสังคม แบบแห่งพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ความรู้ ความเชื่อถือ และกิจกรรมอื่น ๆ ทั้งหมดที่ได้พัฒนาขึ้นมาจากสังคมมนุษย์ ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นการสนับสนุนอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่เกิดจากสิ่งแวดล้อม (Roucek & Warren, ๑๙๖๘, p.๘) อันเป็นการสรุปเรื่องวัฒนธรรมที่เราพยายามจะทำความเข้าใจกัน ว่าอะไรคือวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมคืออะไร ซึ่งตามแนวนี้ จะเห็นว่า วัฒนธรรมนั้นคือทุกสิ่งทุกอย่างในวิถีชีวิตของมนุษย์เรานั้นเอง

๗.๔ นอกจากนี้นักสังคมศาสตร์ผู้หนึ่งชื่อ Edward B. Reuter กล่าวว่า

- ต้นกำเนิดของวัฒนธรรม คือการค้นพบกับการประดิษฐ์
- ลักษณะที่เจริญเติบโตของวัฒนธรรม คือ การสะสม
- สี่กลางของวัฒนธรรม คือ การคมนาคม
- กลไกของวัฒนธรรม คือ การเปลี่ยนแปลงการพรำสอน
- เนื้อหาของวัฒนธรรม คือ แบบฉบับของความประพฤติ
- และผลสุดท้ายของวัฒนธรรม คือ แบบแห่งบุคลิกภาพ และตัวความเชื่อ

ถือ รวมทั้งการปฏิบัติตามความเชื่อถือ ซึ่งเกี่ยวโยงกัน (ลวลด์ ฟินิจันท์, ๒๕๒๘, น.๓)

ในแง่ของกฎหมายในประเทศไทยได้ออกกฎหมายมาใช้กับวัฒนธรรมให้ชื่อว่า พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๕ ได้ให้ความหมายคำว่า "วัฒนธรรม" ไว้ดังนี้

"วัฒนธรรม" หมายความว่า "ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความ เป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน"

ตามความหมายนี้ วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ

- ๑. ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม
- ๒. ลักษณะที่แสดงถึงความเป็นระเบียบเรียบร้อย
- ๓. ลักษณะที่แสดงถึงความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ
- ๔. ลักษณะที่แสดงถึงศีลธรรมอันดีของประชาชน

(อ้างแล้ว น. ๓-๔) ซึ่งแต่ละลักษณะมีรายละเอียดที่ควรทำความเข้าใจดังนี้

๑. ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม

ก. ความเจริญทางวัตถุ หมายถึงมีการกินดี มีที่อยู่อาศัยดี มีเครื่องใช้ไม่สอยดี มียารักษาโรคดี ฯลฯ

ข. ความมั่งคั่งทางจิตใจ หมายถึง ความซื่อสัตย์ มีเมตตา กรุณา มีความบริสุทธิ์ใจ ไม่ริษยา ไม่ตระหนี่ ฯลฯ

๒. ลักษณะที่แสดงถึงความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ก. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกาย จรรยา มารยาทในที่สาธารณะ สถานที่ หรือที่ปรากฏแก่สาธารณชน

ข. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการปฏิบัติตน และการปฏิบัติต่อบ้านเรือน

ค. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการประพฤติตน อันเป็นทางนำมาซึ่งเกียรติ

ของชาติไทยและพระพุทธศาสนา

ง. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการทำงานและความคิด

๓. ลักษณะที่แสดงถึงความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ

ก. ความสามัคคีของหมู่คณะ

ข. ความเจริญก้าวหน้าในทางวรรณกรรมและศิลปกรรม

ค. ความนิยมไทย

๔. ลักษณะที่แสดงถึงศีลธรรมอันดีของประชาชน

ก. การทำตนให้เป็นคนมีศาสนา

ข. การปฏิบัติตนในหลักธรรมของศาสนา

ค. การรักษาระเบียบประเพณีทางศาสนา

สรุป "วัฒนธรรม คือ ความดีที่คนทำขึ้น" (อ้างแล้ว น.๔)

จากนิยามดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า วัฒนธรมนั้น มีความหมายตามสภาพของสังคม เพราะอย่างน้อยก็เป็นเครื่องแสดงออกทางการกระทำของสังคมเองวัฒนธรรม จึงมีนิยามแตกต่างกันออกไป เช่น เป็นผลจากการกระทำของสังคม เป็นวิถีชีวิตรวมถึงรสนิยมของสมาชิกสังคมเป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ผลของวัฒนธรรมจึงออกมาในรูปของรูปแบบทางพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตที่สังคมยอมรับ แต่อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมก็ยังเป็นเครื่องปกป้องให้รู้สภาพสังคมได้เป็นอย่างดี มีผลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนทุกคน ชนบธรรมนิยม ประเพณี มีผลกระทบต่ออิสรภาพ ความเชื่อและค่านิยมทำให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลแต่ละวัย ความแตกต่างของระดับการศึกษาและสภาพชุมชน ชนบทกับชุมชนเมือง เป็นตัวแปรร่วมกับวัฒนธรรมในการเปลี่ยนแปลงระบบการเมือง การปกครองและระบบเศรษฐกิจเพราะว่าสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลโดยตรงต่อความตื่นตัวของประชาชน ในการที่จะมีสิทธิ์มีเสียงทางการเมือง ความเข้าใจของราษฎรในท้องถิ่นในความมีเหตุผล ความถูกต้องของการบริหารราชการแผ่นดิน และความเป็นธรรมในการแข่งขันซึ่งความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ อันสามารถทำให้ได้เห็นภาพลักษณ์ต่าง ๆ ของสังคม อันทำให้เกิดมโนภาพที่จะนำไปสู่ความเข้าใจ ระบบการดำรงชีวิตของประชาชนทั้งระบบ (อ้างแล้ว, น. ๑๗)

๘. องค์ประกอบของวัฒนธรรมในแง่สังคมไทย

ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมมาพอสมควร แต่ยังไม่ได้กล่าวถึงโครงสร้างหรือสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมขึ้นมาเลย ได้อ่านหนังสือเรื่อง "วัฒนธรรมไทย-สู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้" ซึ่งท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้บรรยายในการประชุมสัมมนาในระดับชาติ เรื่อง "บทบาทพระสงฆ์กับปรีณรงค์และสืบสานงานวัฒนธรรมไทย" จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เมื่อ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๓๗ ต่อมาได้มีผู้มีจิตศรัทธาพิมพ์เป็นเล่มแจกจ่ายเผยแพร่เป็นธรรมวิทยาทานแก่ผู้สนใจ ซึ่งในหนังสือได้ กล่าวถึงการดำรงสืบต่อของวัฒนธรรมโดยโยงใยไปถึงการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาของคณะสงฆ์อันเป็นโครงการสืบสานงานวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๓๗ นี้ไปจนถึงปี ๒๕๔๐ โดยเฉพาะปีนี้ คือปี ๒๕๓๗ ได้กำหนดให้เป็นปีวัฒนธรรมกับการศึกษา นับว่าเป็นการพอดีกับ

ที่ในด้านคณะสงฆ์นั้น นโยบายที่ราชการกำหนดขึ้น ก็เป็นเรื่องทางด้านการศึกษา คือ เป็นปี
ของการศึกษาสงฆ์

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะพูดในแง่วัฒนธรรมอย่างกว้าง ๆ ก็ตาม หรือพูดเฉพาะ
ในแง่วัฒนธรรมกับการศึกษาก็ตาม เมื่อมาโยงกับกิจการพระศาสนาที่ว่า เป็นปีของการศึกษา
สงฆ์ก็เป็นกิจการด้านที่เกี่ยวกับการศึกษาทั้งสิ้น

การศึกษานั้นเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมอยู่แล้ว การศึกษาของคณะ
สงฆ์ คือการศึกษาเรื่องของพระพุทธศาสนาก็ยังมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมลึกซึ้งลงไปมาก
ชั้นอีก

การศึกษามีความสำคัญต่อวัฒนธรรม เพราะว่าการศึกษานี้แหละ จะเป็น
เครื่องมือที่ทำให้วัฒนธรรมดำรงสืบต่อไปได้และดำรงอยู่สืบทอดต่อไปในลักษณะที่ดั่งามถูก
ต้อง ส่วนการศึกษาของพระสงฆ์นั้น ยิ่งมีความสำคัญลึกลงไป เพราะการศึกษาของพระสงฆ์
คือการศึกษาพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องของธรรม อันได้แก่ความจริงความดีความงามที่เป็น
แก่นสารของวัฒนธรรม

ความจริงและความดีงามนั้นเป็นแก่นและเป็นแก่นสารของวัฒนธรรม วัฒน
ธรรมถ้าไร้ธรรมก็ไม่มี ความหมาย เพราะฉะนั้นการศึกษาพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์
โดยตรงกับวัฒนธรรม (พระธรรมปิฎก, ๒๕๓๗, น. ๒-๓) ซึ่งย้ำการศึกษาของคณะสงฆ์ เพราะ
วัฒนธรรมนั้นมีรากฐานมาจากศาสนา อันได้แก่ "ธรรม" ในทางศาสนานั้นเอง คณะสงฆ์นั้น คือ
พระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนาที่ดำรงพระศาสนา อันเป็นรากเง้าของทางธรรมวินัย และเป็น
วัฒนธรรมหลักของไทยมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ในสังคมไทยแต่เดิมนั้น ทางสงฆ์เป็นผู้
ดำเนินบทบาทสำคัญในการชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยในรูปของ
การให้การอบรมศึกษา ให้คนไทยรู้จักศีล รู้จักธรรม พระสงฆ์เป็นผู้ดำรงธรรมไว้ในขณะเดียว
กันกับประกาศธรรมโดยการให้การอบรมสั่งสอนประชาชน ให้การศึกษาด้านพระศาสนาแก่
ประชาชนพลเมือง ให้ประชาชนได้รับการศึกษาทางศาสนานั่นเป็นพื้นฐานทางจิตใจ ได้เข้าใจ
ชีวิตที่แท้จริง และทำให้คนไทยยึดติดอยู่กับพระศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมในพระ
ศาสนา

การที่คนไทยมีธรรม ถือว่าคนไทยมีวัฒนธรรม และคนไทยนั้น มีวัฒนธรรมมาตั้งแต่บรรพกาลแล้ว จากการศึกษาเกี่ยวกับสังคมไทย จะเห็นได้ว่าคนไทยมีความใกล้ชิดกับพุทธศาสนามาก ดังนั้น การที่พระสงฆ์บรมสั่งสอนธรรมให้กับประชาชนเท่ากับพระสงฆ์ได้ปูพื้นฐานทางวัฒนธรรมให้กับสังคมไทย

เมื่อวัฒนธรรมไทยผูกพันอยู่กับพุทธศาสนา คือการยอมรับเอาธรรมมาเป็นหลักยึดถือในชีวิตประจำวัน อันเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับศาสนาดังกล่าวแล้ว ธรรมในพุทธศาสนาจึงเป็นเครื่องแบ่งระดับสิ่งที่เกี่ยวข้อง องค์ประกอบของวัฒนธรรมไทยที่มีฐานและแก่นสาร อันเป็นแนวในการศึกษาวัฒนธรรมตามที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "วัฒนธรรมไทย-สู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้" ว่า วัฒนธรรมนี้ ว่าเป็นจริงก็เป็นเรื่องในระดับรูปแบบคือ เป็นเรื่องสภาพที่ปรากฏภายนอกโดยส่วนมาก วัฒนธรรมที่เป็นรูปปรากฏหรือเป็นรูปแบบนี้ จะมีแก่นสารแท้จริง ก็จะต้องมีตัวความจริงที่ลึกซึ้งลงไปรองรับ

ในแง่ของสิ่งที่เป็นฐานของวัฒนธรรมจะเห็นได้ว่า แยกได้ถึง ๓ ระดับ โดยเราสามารถใ้คำว่าธรรม มาเป็นเครื่องมือในการแบ่งระดับของสิ่งที่เกี่ยวข้อง ที่โยงมาถึงวัฒนธรรม วัฒนธรรมนั้นเป็นรูปแบบเบี่ยงปลาย ลึกลงไปมีอะไรเป็นฐานอยู่อีก ในที่นี้จัดเป็น ๓ ระดับ คือ

ระดับที่เป็นฐาน เป็นรากที่สุดได้แก่ สัจธรรม สัจธรรมคือตัวความจริง ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติ สัจธรรมนี้เป็นฐานเริ่มต้นที่รองรับวัฒนธรรมไว้

ต่อจากสัจธรรม ก็คือสิ่งที่เรียกว่า จริยธรรม อันได้แก่ หลักเกณฑ์เกี่ยวกับความดีงาม ซึ่งเป็นความจริงที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ความจริงของมนุษย์ต้องสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ จึงจะเกิดผลสำเร็จได้ด้วยดี

จากนั้นจึงจะมีมาถึงวัฒนธรรมซึ่งเป็นรูปแบบหรือเป็นวิถีปฏิบัติที่จะให้เกิดผลเป็นจริงตามที่มนุษย์ต้องการ

สังขธรรม คือ ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา เป็นภาวะของธรรมชาติ
จริยธรรม คือ ข้อผูกพันที่โยงสังขธรรมนั้นเข้ากับชีวิตและสังคมของมนุษย์
วัฒนธรรม คือรูปแบบการปฏิบัติตามจริยธรรมที่ปรากฏในวิถีชีวิตของสังคม
มนุษย์

ขอให้อธิบายว่าธรรม ๓ อย่างนี้สัมพันธ์กันอย่างไร เช่น เรื่องการจรรจา

การจรรจาทั้งสังขธรรม มีทั้งจริยธรรม และมีทั้งวัฒนธรรมอยู่ด้วยกัน ซ้อนกัน
อยู่ ๓ ชั้น

สังขธรรม คือ ความจริงตามธรรมดา ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติ ในกรณีนี้ก็คื
การที่มนุษย์จะเดินทาง ถ้าไปด้วยเท้า ก็เดินทางไปได้ช้า ถ้าต้องการไปให้เร็วขึ้น ก็ต้องมียาน
พาหนะ โดยเฉพาะรถซึ่งเราใช้กันมาก รถจะเดินทางไปได้ด้วยดี ต้องมีที่ว่างเป็นช่องทาง
ให้ผ่านไปได้ และจะต้องมีความเป็นระเบียบ การเดินทางให้ไวจะไปได้ด้วยการให้ยานพาหนะ
ที่ดีมีประสิทธิภาพ โดยมีช่องทางที่เพียงพอ และไม่ให้เกิดข้อขัดข้องด้วยอุบัติเหตุเป็นต้น นี่เป็น
ความจริงตามธรรมชาติ เรียกว่า สังขธรรม

ความจริงในการปฏิบัติของมนุษย์ที่จะต้องกระทำให้สอดคล้องกับความจริง
ของธรรมชาตินั้น คือจะต้องมีความเป็นระเบียบในการเดินทางเช่นการไปตามลำดับ การขับ
รถด้วยความระมัดระวัง มีสติ ไม่ประมาท การเอื้อเฟื้อเกื้อกูล เห็นใจกัน ตลอดจนมารยาท
ต่าง ๆ ในการขับรถ

ถ้าเราไม่มีความเป็นระเบียบและความระมัดระวังในการเดินทาง ก็จะทำให้
การเดินทางนั้นไม่ได้ผล ทั้ง ๆ ที่มีพาหนะอย่างดี ดังนั้น จึงเป็นความจริงในการปฏิบัติของ
มนุษย์ว่าจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ ความจริงในเชิงปฏิบัติที่
มนุษย์จะต้องทำตามนี้เรียกว่า จริยธรรม

เมื่อจริยธรรมบอกว่า จะต้องมีความเป็นระเบียบ เช่นมีการไปตามลำดับและมีการจัดช่องทางเป็นต้น ดังจะเห็นได้ในรูปของกฎจราจร เครื่องหมาย และอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่นมีการวางกฎเกณฑ์ลงไปว่า รถทุกคันจะต้องวิ่งทางซ้ายของถนน เวลาจะแซงให้แซงด้านขวาของรถคันหน้า ดังนั้นเป็นต้น จะต้องมัสัญญาณจราจร เป็นต้น เป็นเครื่องหมายรู้และเครื่องหมายเหล่านี้จะต้องเป็นที่ยอมรับกันในสังคม อันนี้เป็นรูปแบบในระดับของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมจึงมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามกาลเทศะ และตามภูมิธรรมภูมิปัญญาของมนุษย์ผู้บัญญัติ ในขณะที่จริยธรรมก็ยังเหมือนกันและเหมือนเดิมตลอดทุกที่ทุกเวลา สุดแต่ใครจะมีภูมิปัญญา นำมาสื่อสารได้แค่นั้นและลึกลงไปสังขารมก็ยังคงตัวอยู่ตามที่เป็นเรื่องของธรรมชาติธรรมดาที่สุดแต่ใครจะมีภูมิปัญญาเข้าถึงได้เพียงใดนี่คือสิ่งที่เรียกว่าธรรม ใน ๓ ระดับ

๑. สังขารม คือความจริงตามธรรมชาติ เป็นตัวแท้ที่สำคัญที่สุด

๒. จริยธรรมคือความจริงในชั้นปฏิบัติการของมนุษย์ที่จะต้องทำตามความจริงของธรรมชาตินั้นจึงจะได้ผลที่ต้องการ

๓. วัฒนธรรม คือความจริงในชั้นของวิธีปฏิบัติหรือรูปแบบที่จะต้องกำหนดวางขึ้นมา เพื่อให้จริยธรรมปรากฏตัวเป็นการปฏิบัติที่ได้ผลจริง บนฐานแห่งสังขารมนั้น

จริยธรรม เป็นสิ่งที่คงตัว และสังขารมก็คงตัวยิ่งกว่านั้น แต่วัฒนธรรมเป็นเรื่องของรูปแบบภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อย ๆ เพราะวัฒนธรรมนั้น เป็นการจัดรูปแบบและวิธีการ ซึ่งจะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของกาลเทศะ คือยุคสมัย และถิ่นฐานบ้านเมืองเป็นต้น

เพราะฉะนั้น เราจึงให้ความหมายของวัฒนธรรมที่ปรากฏขึ้นมาเป็นรูปแบบต่าง ๆ ว่าเป็นวิถีชีวิตของสังคม ซึ่งปรากฏเป็นรูปลักษณะที่เป็นแบบแผนจำเพาะของชุมชนและสังคมนั้น ๆ จนเรียกกันว่าเป็นเอกลักษณ์ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมและจริยธรรมมาใช้ประโยชน์ให้เกิดผลเป็นจริงในหมู่มนุษย์ (อ้างแล้ว, น. ๓-๔)

จากแนวคิดของพระธรรมปิฎกนี้เอง จะชี้ให้เห็นว่าได้มีการจัดฐานและแก่นสารของวัฒนธรรมที่เราจะถือเป็นโครงสร้างที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมได้อย่างไร โดยเริ่มมาจาก สัจธรรม อันเป็นความจริงตามสภาวะธรรมชาติ แล้วมาสร้างกฎเกณฑ์ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ในรูปแบบของ จริยธรรม ว่าการอยู่ร่วมในสังคมหรืออยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความเป็นปกติสุขนั้นควรจะทำตัวและปฏิบัติอย่างไร จากนั้นจะมีรูปแบบการปฏิบัติตามจริยธรรมที่ปรากฏในวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ที่เรียกว่า วัฒนธรรม ขึ้นมา ดังนั้นวัฒนธรรมจึงต้องประกอบด้วยหลัก ๓ ประการดังกล่าว ซึ่งจะย้ายทางด้านหลักธรรมที่จะนำมาใช้เป็นแนวปฏิบัติของคนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านจิตใจ อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของคน การยึดหลักธรรม ๓ ประการดังกล่าวข้างต้นเป็นหลักปฏิบัติด้านวัฒนธรรมนั้น หากจะว่าไปแล้ว เป็นการสร้างสภาพจิตของให้ยึดติดกับหลักการที่ถูกต้องคือ หลักธรรมทางศาสนา ให้คนเข้าใจสภาพที่เป็นอยู่อันเป็นวิถีชีวิตของตน ๆ และเมื่อทุกคนได้ปฏิบัติตามหลักดังกล่าวแล้ว ก็สามารถอยู่ด้วยกันได้ เข้ากันได้ อันเป็นวิถีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคมนั้นเอง